

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Василь Овсієнко (1949–2023): літописець
українського дисидентського руху»**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Мариневич Марії Андріївни

Керівник:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, ст. викладач

Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА.....	7
1.1. Дитинство та юність Василя Овсієнка.....	7
1.2. Формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х – 1970-х рр.	11
РОЗДІЛ 2.ДИСИДЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА.....	16
2.1 Участь в українському національному русі (кінець 1960-х – 1970-ті рр.).....	16
2.2. Політв'язень радянських тюрем і колоній.....	21
РОЗДІЛ 3. «ЛІТОПИСЕЦЬ» ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ	37
3.1. Спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів.....	37
3.2.Внесок у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму.....	45
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ЗЗСО НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА	51
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом ХХ століття історія України була періодом постійної боротьби за національну незалежність та визволення від окупації сусідніх країн. Коли здавалося, що український національний рух був придушений або знищений, він знову вставав і продовжував свою боротьбу, набираючи нової сили для досягнення незалежності України. Такий підхід до розуміння історії України акцентує на постійному духовному і національному відродженні українського народу. Дисидентський рух відіграв важливу роль у історії, й дослідження цієї теми допомагає нам краще зрозуміти минуле країни, а вивчення і дослідження періоду дисидентства дає змогу усвідомити ціну свободи й демократії, здобутих завдяки зусиллям цих людей.

В сучасній Україні ще більше має приділятися увага людям, які відіграли важливу роль у збереженні пам'яті про тих в'язнів сумління, які все своє життя боролися за незалежну державу. Йдеться про відомого українського громадського діяча Василя Овсієнка. Василь Овсієнко відомий український публіцист, учасник Української Гельсінської Групи, дисидент та політв'язень. Він менш відомий як автор. Водночас його перу належать документальні та літературні спогади особливої цінності – про Василя Стуса, Оксану Мешко, Юрія Литвина та інших дисидентів. Його мемуари, статті та дослідження є неоціненним джерелом для розуміння українського Руху опору другої половини ХХ століття. До того ж, вивчення спадщини Василя Васильовича Овсієнка допомагає зберегти пам'ять про борців за свободу та незалежність України.

Використання в процесі освіти реальних прикладів боротьби за громадянську позицію, за історію українського народу – є прерогативою становлення сучасного громадянина, здатного до відповідальності та любові до Батьківщини. Тим не менш, деякі з викликів, з якими стикалися дисиденти, залишаються актуальними й досі, наприклад, боротьба за свободу слова, прав людини та демократію.

Вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка може бути цінним інструментом для формування громадянської компетентності в учнів ЗЗСО,

оскільки Василь Овсієнко визначається громадянською активністю впродовж всього свого життя.

Важливість формування у ЗЗСО громадянських цінностей в учнів під час вивчення історії в наш час неабияк актуальне. Оскільки історичні уявлення про минуле впливають на формування життєвих громадянських позицій учня та повагу до громадянських і моральних норм поведінки. Тому дослідження громадянської компетентності в контексті вивчення історії має сьогодні нагальну потребу та здатність для практичного застосування.

Об'єктом дослідження є постать Василя Овсієнка.

Предмет дослідження – виступають основні віхи та етапи життя та громадсько-політичної діяльності Василя Овсієнка, можливості використання матеріалів його боротьбу в освітньому процесі.

У зв'язку з цим **метою даної роботи** є дослідження аспектів, пов'язаних з громадсько-політичною діяльністю Василя Овсієнка, відомого історика українського дисидентського руху, борця за демократичні суспільні свободи. А також аналіз його мемуарів і публіцистики та визначення внеску Василя Овсієнка у збереження та поширення інформації про український рух спротиву радянському режиму в другій половині ХХ століття.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- простежити дитинство та юність Василя Овсієнка;
- дослідити процес формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х – 1970-х рр.
- проаналізувати спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів; період перебування Василя Овсієнка в ув'язненні;
- визначити внесок Василя Овсієнка у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму.
- провести аналіз формування громадянської компетентності в учнів ЗЗСО на прикладі вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка.

Огляд джерел та літератури. Наше дослідження базуватиметься на архівних матеріалах, історичних документах, літературних джерелах та спогадах Василя Овсієнка, що дозволять нам надати об'єктивну та повну картину подій,

пов'язаних із життям та діяльністю Василя Овсієнка. Основні віхи життя та діяльності висвітлено Василя Овсієнка у таких спогадах, як «Світло людей» [12], [22]; Захаров Є. [10; 30; 38]; Хейфец М. [57; 58]; В'ятрович В. [31], Кравченко В. [17] та інші. Основні питання щодо методики формування громадянської компетентності висвітлено у напрацюваннях: Пометун О. [50; 51]; Моцак С. [43], [44]; Зязюн І. [39], Гупан Н. [33], Терно С. [53; 54]. Джерельну базу дослідження про дисидентський рух в роботі представлено науковими доробками таких вчених як Касьянов Г. [40], Захаров Б. [37], Кіпіані В. [34].

Методика дослідження. В ході дослідження були використані такі загальнонаукові методи як спостереження, синтез теоретичної бази, опис, функціонально-стилістичний аналіз. Також була застосована сучасна теорія наукового пізнання, яка передбачає комплексне використання ряду загальнонаукових методів, вибір яких обумовлений особливостями об'єкта, предметом, метою та завданнями дослідження.

Хронологічні межі роботи становлять роки життя Василя Овсієнка (1949–2023 рр.) та його громадсько-політичної діяльності (1960–2023 рр.). Верхня межа – 1949 р. Нижня – 2023 р.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію України (Житомирщину, Київ), а також частково сучасної російської федерації.

Наукова новизна полягає в спробі комплексного дослідження життя і діяльності Василя Овсієнка, окреслення методичних рекомендацій та складання план-конспект уроку вивчення дисидентського руху, зокрема постаті Василя Овсієнка, який дозволяє по-новому репрезентувати його учням, тобто зосередити їх увагу не навколо фактичного матеріалу, а, залучаючи критично-аналітичне мислення, формувати самостійно висновки про значимість окремих людей у відновленні незалежності України. Обрані нами методи дозволяють на уроці історії формувати громадянську компетентність в умовах осучаснення освітнього процесу.

Практичне значення – результати роботи доповнюють наявні дослідження в галузі вивчення дисидентського руху в Україні, громадсько-політичної діяльності

Василя Овсієнка і можуть бути використані в викладацьких та дослідницьких цілях , а також при підготовці навчальних курсів з новітньої історії України та узагальнюючих монографій з історії України, персоналістики.

Структура роботи складається із вступу, чотирьох розділів з двома підпунктами, висновків і списку використаних джерел (65 позицій). Загальний обсяг роботи – 92 сторінки.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА

1.1. Дитинство та юність Василя Овсієнка

Основною метою нашого дослідження є відстеження динаміки становлення особистості Василя Овсієнка, аналіз основних факторів, які мали вплив на розвиток його світогляду в 1960–1970-х рр., аналіз мемуарів та публіцистики Василя Овсієнка і визначення внеску у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму.

Перший розділ дослідження присвятимо дитячому та юнацькому періодам життя українського громадського діяча: з початку його народження, шкільних років та навчання в Київському університеті. Головними життєвими етапами становлення особистості Василя Овсієнка можна вважати дитячі роки в родинному колі у селі Ставки в Радомишльському районі Житомирської області та період студентського життя у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка.

Василь Васильович Овсієнко народився 8 квітня 1949 року на Житомирщині. Він був українським громадським активістом, який поширював підпільно видану літературу, був членом Української Гельсінської групи та перебував у політичному ув'язненні у радянських концтаборах 13,5 років. Овсієнко був також філософом, публіцистом і літописцем дисидентського руху, а також за часів здобуття Україною незалежності співпрацював з Харківською правозахисною групою [26; 35].

Варто детальніше розглянути родину Василя Овсієнка та яких цінностей ця родина дотримувалась, вплинувши на дитинство Василя Овсієнка, зокрема і на його світогляд.

Батько Василя Овсієнка також мав ім'я Василь, а його батько – Трохим. Проживши сімдесят два роки (березень 1904 – 8 травня 1976) Василь Трохимович – батько Василя Овсієнка мав складні обставини життя [10]. Мати Василя Фросина Федорівна народилася в січні 1910 року, а померла 1998 року. Вони були простими селянами з села Ставки Радомишльського району на Житомирщині. Батько мав

лише два класи освіти, але був знаний як грамотна людина в селі. Мати, хоч і не вміла писати, але їхній рід вирізнявся в селі своєрідною культурністю. За словами матері Василя Овсієнка їхній прадід був католиком із прізвищем Варшавський, але коли він одружився, перейшов на православ'я та прийняв прізвище Підсуха від своєї дружини. Як згадує Василь Овсієнко, все його свідоме дитинство в родині навіть зберігалася ікона Матері Божої Ченстоховської. Історія говорить, що прадід привіз ці католицькі ікони на територію Російської імперії, за що його пізніше заарештували [10; 42].

Василь Трохимович та Фросина Федорівна одружилися в 1930-х, після чого одразу приєдналися до колгоспу. «Мої батьки завжди зверталися до старших людей на "Ви", і коли вони згадували своїх батьків, то говорили про них з пошаною, використовуючи старовинні вирази, як от "Мати казали..."», – розповідає Василь Овсієнко в інтерв'ю з Борисом Захаровим [10; 35].

У 30-х роках батько Василя служив у війську, де його викликали тільки декілька разів на службу. Під час Другої світової війни, коли німецька армія наближалась, його відправили пасти худобу на схід через Дніпро. Коли батько Василя повернувся в рідне село воно вже було окуповано німцями. Не дивно, що під час війни німці захопили дім і родина деякий час переховувалася в землянках. Батько Василя Овсієнка отримав поранення в ході Другої світової війни при визволенні Києва [18]. У листопаді 1943 року Червона армія «звільнила» Київ та їхню рідну місцевість, і молодих чоловіків з села почали мобілізувати. Не можна стверджувати, що вони дійсно звільнили території, оскільки після німецької окупації знову настало колгоспне кріпацтво, і знову насувався голод 1946–1947 років. Про трагічні наслідки голодомору 1933 року в селі Ставки добре пам'ятають старі мешканці села і згадують про велику кількість жертв – 346 осіб, що становило третину населення села. Деякі люди сьогодні сумніваються у точності цієї цифри, оскільки недостатньо проводився облік померлих від голоду [10; 18].

У 1924 році кілька більшовиків без згоди місцевого населення перейменували село Ставки на Леніне. «Я відчуваю вину за свій рід, бо один з моїх родичів,

більшовик Василь Підсуха, можливо був причетний до цього перейменування», – відкрито заявляє Василь Овсієнко [10]. Також Василь Овсієнко згадує, що в його селі колись стояла видатна церква, яка була відома у всій окрузі. Проте у 1935 році церкву розібрали, а дерев'яні частини використали для будівництва клубу. Також згадується про капличку з цілющою водою, яка розташовувалася за селом. Перед святом Маковія, двоє комуністів її спалили [10; 22].

Водночас село Ставки на Житомирщині в якому народився і виріс Василь Овсієнко було відоме своєю цивілізованістю. У великому парку зберігся палац польських панів, збудований у XVIII столітті. Поруч з палацом також було побудовано двоповерхову дерев'яну школу та кам'яне приміщення для вчителів, де й досі функціонує школа. Також зазначено, що «навчання в цій школі було безкоштовним, а учнів ще й годували у шкільній їдальні», – згадував батько Василя Овсієнка Василь Трохимович.

Сім'я Василя Овсієнка була велика. Батьки мали десятеро дітей, проте одна з сестер народилася мертвою. Василь Овсієнко був дев'ятим, наймолодшим. Також Василь Овсієнко згадує старших братів, які померли у різному віці, а одного з них, Сергія, він навіть не знав. На 1997 рік у родині залишилося шестеро дітей [10; 35].

Зупинимося на шкільних роках Василя Овсієнка. У період з 1956 по 1966 рік Василь Овсієнко здобував середню шкільну освіту в Ленінській школі. Досягав непоганих успіхів, часом навіть був відмінником. Шкільна діяльність дисидента відзначається високими досягненнями: він закінчив школу з відзнакою у вигляді срібної медалі, особливо відзначивши свої досягнення у предметі українська мова та література [53].

З дитинства Василь Овсієнко відчував захоплення малюванням, до якого привили його старші брати, зокрема Микола та Володимир. Згодом він змінив захоплення на писання віршів, створивши для цього кілька зошитів з власними віршами, серед яких можна виокремити непогані твори. Найперший свій вірш Василь Васильович написав про Лесю Українку на прохання своєї вчительки, а останній вірш у 29 років написаний перебуваючи у Житомирській тюрмі. Пізніше, з прихованою скромністю Василь Васильович зазначав, що він постарів, адже, на

його думку, вірші зазвичай пишуть молоді або талановиті люди [10].

Свій шлях до освіти та свої літературні інтереси згадує ще з дитинства, знаючи напам'ять всіх українських письменників. Зрозумівши своє покликання, Василь Овсієнко вирішив обрати шлях української філології, зокрема в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Проте, він не заперечує вплив сусіда, який заочно вже навчався на філологічному факультеті та постійно знайомив Василя Овсієнка із газетою «Літературна Україна».

Його інтерес до літературної творчості виник з усвідомлення того, що українське слово в Радянській Україні перебувало у безуспішному положенні, і це спонукало Василя Овсієнка роздумувати про проблеми суспільства в цілому [53].

Та якщо зупинитися на шкільному середовищі, то варто зазначати, що ніхто з вчителів не впливав на Василя. Він самостійно розвивав свій інтерес до читання. «Бібліотекарка сільської бібліотеки, Раїса Павлівна, завжди дозволяла мені шукати та вибирати книжки, а також брати участь у заходах, що відбувалися там. Я також активно долучався до життя бібліотеки. Мої вчителі не були видатними особистостями, але були порядними та правдивими людьми», – згадує Василь Овсієнко [10].

Важливою постаттю у його житті став Василь Тимофійович Скуратівський, який працював у місцевій газеті та став його наставником. Василь Тимофійович відомий як визначний етнограф, який видав кілька цікавих книжок з народознавства. За спогадами Василя Овсієнка він почувався дорослим ще з 9-го класу коли почав редагувати газету «Зоря Полісся». Ця діяльність дозволила йому отримати визнання серед однолітків та старших [10; 53]. Саме Василь Скуратівський познайомив Василя Овсієнка з найпопулярнішою книгою на той час антирадянського характеру "Інтернаціоналізм чи русифікація?" Івана Дзюби [49].

1966 року Василь Овсієнко тяжко переживав свою поразку: перша невдала спроба вступу до Київського університету на філологічний факультет. «Якщо б твір з української літератури був оцінений на "відмінно", мені не довелося б скласти решту екзаменів. Але мені поставили трійку за твір, п'ять за історію і двійку за англійську мову», - зазначав Василь Васильович Овсієнко [10]. Іншою причиною є

те, що 1966 року з Ленінської школи випустили одразу 11-й і 10-й класи, в цілому 91 випускник, але жоден із них цього року не вступив до ВНЗ [10; 49].

Підсумовуючи дитячі та юнацькі роки Василя Овсієнка, можемо зробити такі висновки. Дитячі роки Василя Овсієнка відображають типовість багатьох біографій осіб, які народилися та виростили в умовах радянського режиму, де будь-який прояв незгоди чи спротиву ставив під загрозу всю родину. Василь Овсієнко був наймолодшим з дев'яти дітей і змалку змушений був поєднувати навчання з тяжкою сільською роботою. Однак, незважаючи на це, у нього завжди був особливий інтерес до книг. Він також цікавився розповідями старших, які розкривали історію села, зокрема про події, які не вписані були у стандартні радянські наративи, такі як Голодомор, який забрав велику кількість життів у його рідному селі. У період з 1956 по 1966 рік Василь Овсієнко здобував середню шкільну освіту в Ленінській школі. Досягав непоганих успіхів, часом навіть був відмінником. Школу Василь Овсієнко закінчив відмінно, з відзнакою у вигляді срібної медалі. Основними подіями даного періоду життя Василя Овсієнка є формування моральних цінностей в родинному колі, шкільне життя, робота в колгоспі та у районній газеті, а також перша спроба вступити на філологічний факультет Київського університету.

1.2. Формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х – 1970-х рр.

Життя Василя Овсієнка в 1960-х – 1970-х рр., подібно до багатьох інших інтелектуалів свого часу, переповнене різноманітними викликами, в яких можна побачити невтомне шукання істини, свободи та глибокої гуманістичної спрямованості. В своє юнацьке життя Василь Овсієнко намагався зрозуміти сутність суспільства та власну роль у ньому, як громадського діяча. Цей період історії України другої половини ХХ століття відзначився значними трансформаціями в політичному, культурному та ідеологічному просторі. З одного боку, була спадщина радянського тоталітарного режиму, яка сильно впливала та контролювала усвідомлення людьми світу навколо, а з іншого - народження нових

думок, ідей і відчуттів відносно власної ідентичності та позиціонування в суспільстві [37, с. 18].

У 1967 року Василь Овсієнко за другою спробою успішно вступає до Київського державного університету на українську філологію. Тут він знайомиться з іншими молодими мислителями та письменниками того часу, що стали надзвичайно важливими для формування світогляду Овсієнка. Відкриті дискусії, обмін думками та ідеями в близькому студентському оточенні допомагали Василю збагатити свій внутрішній світ, розширити межі розуміння ситуації, що склалася в УРСР [10; 49]. Проте, Василь Овсієнко згадує, що бути українським філологом чи просто розмовляти українською мовою у Києві на той час означало постійно знаходитися в стані конфронтації з оточенням: «Ты из Западной? Из Закарпатья? Колхозник! А я не понимаю! Да говори ты на человеческом языке!» [10].

В студентські часи Василь знайомиться із самвидавом. Свій досвід знайомства з різними матеріалами, що не були офіційно опубліковані відкрили йому нові горизонти у розумінні нашої історії, минуло українського народу та справжнє обличчя радянської тоталітарної машини. Вперше він знайомиться з рукописними записами віршів Василя Симоненка, які ще не були опубліковані. Цей самвидав поширював Іван Світличний. Пізніше Василь отримав видавані поза цензурою книги та статті, зокрема Михайло Брайчевський "Возз'єднання чи приєднання?" та історико-політичний трактат «Історія Русів», що докорінно впливало на його розуміння історії українського народу крізь віків. Також важливою була атмосфера студентського життя та участь у різних культурних заходах, що мали на нього вплив і спонукали до роздумів про «радянську дійсність». Проте найголовнішим самвидавом, який справив на Василя Овсієнка надзвичайне значення була праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» [10; 49].

Василь Овсієнко виявив активну участь у поширенні самвидаву, зокрема праці Івана Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація". У ті часи, коли ідеологічний контроль радянського режиму обмежував свободу слова, самвидав став засобом опозиції та виразом незалежного мислення [40, с. 8–9].

Василь Васильович виявляв неабияку свою обережність у поширенні самвидаву серед своїх друзів і в університетському середовищі, оскільки ті, хто цим займався, ризикували виключенням з університету. Тому він старався не викликати зайвої уваги до себе, не беручи участь у відомих акціях чи подіях, які можуть привернути увагу КДБ СРСР. Його мета - робити цю справу, але при цьому не привертати зайвої уваги, щоб якомога більше свідомих людей дізналися про справжнє обличчя радянського союзу [37, с. 95; 50].

Василь Овсієнко використовував різноманітні способи для поширення самвидаву в умовах режиму, який обмежував свободу слова. Він використовував можливості, які надавала йому його життєва ситуація та оточення, для того, щоб розповсюджувати заборонені твори. Наприклад, він згадував свій досвід в будівництві будинку на Либідській площі (колишня назва - площа Дзержинського) у Києві в 1968 році [10]. Він розповідає, що взяв з собою стару фотоапаратуру і зробив кілька знімків праці Івана Дзюби. Василь докладав чимало зусиль та коштів (стверджував, що вся ця операція обійшлася йому цілу стипендію, можливо, навіть більше), щоб створити кілька копій цієї праці.

Після створення копій, Василь Овсієнко активно розповсюджує їх серед своїх знайомих, намагаючись максимально сприяти поширенню ідей, викладених у праці Івана Дзюби [22, с. 35].

Формування світогляду Василя Овсієнка було вплинуте рядом факторів, серед яких ключовою роллю відіграли ідеї Івана Дзюби та знайомих шістдесятників.

Перш за все, варто зазначити, що Василь Овсієнко вже в 1968 році цілком визначився у своїх поглядах. Критичне ставлення до існуючої радянської системи, яке Василь Овсієнко поділяв разом з Іваном Дзюбою та молодією українською інтелігенцією, відображалось в їхній критиці радянської політики, особливо національної, та надії на зміни в межах існуючої системи.

Василь Овсієнко сформував свій світогляд, спираючись на активну участь у розмовах з різними представниками інтелектуального середовища, зокрема з шістдесятництвом до якого належали Іван Дзюба, Іван Світличний, Євген

Сверстюк, В'ячеслав Чорновіл [40, с. 97].

Василеві Овсієнку вдалося поширювати самвидав завдяки підтримці та посередництву Василя Семеновича Лісового, з яким він познайомився на другому курсі філологічного факультету в 1968 році. Василь Лісовий, як аспірант філософії мав близькі стосунки з Євгеном Пронюком та іншими представниками молоді інтелігенції, регулярно передавав Василеві самвидав. Проте Василь Овсієнко зазначає, що Лісовий обрав правильну тактику, не знайомлячи його безпосередньо з шістдесятниками, що могло загрожувати його виключенням з університету. Така тактика дозволила Лісовому передавати самвидав Овсієнку без ризику викриття та можливих негативних наслідків [22, с. 37–38].

Відомо, що вже 1970 року через Василя Овсієнка пройшли всі номери позацензурного журналу «Український вісник», який редагував В'ячеслав Чорновіл та Василю тоді про нього ще нічого не знав. Також в цей період поширюється самвидав Євгена Сверстюка «Собор у риштованні», «Іван Котляревський сміється», «Остання сльоза» та інші заборонені праці в СРСР, які викривали злочини радянської влади. [10; 24, с. 35].

Будучи студентом Василь Овсієнко не проходить повз статтю відомого українського публіциста та історика XIX століття Михайла Драгоманова «Відповідь». У статті Драгоманова звучить заклик до дії, до того, щоб українці проявляли свою силу та боролися за свої права. Він підкреслює, що лише коли українці покажуть свою силу, Європа зверне на них увагу. Ці слова вражають Василя, оскільки вони відображають його власні переконання щодо боротьби за власну ідентичність [36, с. 441].

Слова Михайла Драгоманова, які Василь вичитав, викликали в нього відчуття потреби діяти на користь своєї нації. Ці слова спонукали Василя Овсієнка взяти активну участь у такому русі, як шістдесятники, оскільки саме шістдесятники в той час відомі своїми національно-орієнтованими поглядами та активними діями на користь української мови, культури та самоідентифікації [10]. Відчувши себе частиною ширшого національного руху, що пропагував національну самостійність України Василь Овсієнко рішуче обирає стати одним із представників

шістдесятників, де він зміг знайти рівних собі за ідеями та діями [40, с. 96–96].

Таким чином, можемо розглянути основні аспекти формування світогляду Василя Овсієнка у 1960–1970-х роках, звертаючи увагу на важливі події та впливові чинники, що визначили його інтелектуальну та культурну траєкторію. 1960-і – 1970-і роки стали часом інтенсивного формування світогляду Василя Овсієнка. Цей період був сповнений випробувань, відкриттів та творчої активності Василя Васильовича, що дозволило йому стати визнаною людиною в колі шістдесятників, який разом з іншими залишить свій незабутній слід у культурній спадщині України.

Надзвичайно важливим для формування світогляду Овсієнка було його спілкування з інтелектуальним середовищем того часу. Василь Овсієнко відігравав значну роль у поширенні самвидаву, сприяючи доступу до заборонених в СРСР творів, серед яких була і "Інтернаціоналізм чи русифікація" Івана Дзюби. Його діяльність в цьому напрямку відображала глибоку переконаність у необхідності вільного обміну ідеями та свободи слова, які є основними складовими демократичного суспільства.

Можемо стверджувати, що формування світогляду Василя Овсієнка було сильно вплинуте ідеями Івана Дзюби та кола шістдесятників, які пропагували критичне ставлення до існуючої радянської дійсності та надію на зміни в рамках існуючої системи. Погляди Василя Овсієнка були прихильними до ідей шістдесятників. Тому він як частина ширшого національного руху 1960–1970-х рр., обрав стати одним із представників шістдесятників.

РОЗДІЛ 2. ДИСИДЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА

2.1 Участь в українському національному русі (кінець 1960-х – 1970-ті рр.)

Дисидентський рух в СРСР був актом сміливості та протесту проти радянського тоталітарного режиму. Серед яскравих представників цього руху був і Василь Овсієнко – відважний борець за права людини, публіцист, історик дисидентського руху.

Василь Овсієнко вважав, що термін "дисидентство" був накладений Заходом. Він зазначає, що практично кожен із його кола спілкування був невдоволений існуючим станом речей в СРСР, тож усіх можна було вважати "інакодумцями"[10]. Поступово термін «дисидентство» увійшов у вживання. Дисидентство визначалося не тільки метою, а й засобами боротьби, тому участь у політичних акціях щодо захисту прав це також прояв дисидентства [11, с. 8].

На першому етапі для Василя Овсієнка дисидентство виявлялося у його активній участі в поширенні самвидаву. Це відбувалося в умовах, коли радянська влада контролювала масові видання та не дозволяла публікації матеріалів, які критикували радянський тоталітарний режим.

Практично протягом усього студентського життя Василь Васильович носив при собі український самвидав, написаний представниками шістдесятників, ділився ним з друзями та знайомими, усвідомлюючи ризики, які це несло за собою: сім років ув'язнення та п'ять років заслання. Про це згадує й український історик Георгій Касьянов у своїй відомій праці «Незгодні. Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років: "...самвидавчі статті серед студентів розповсюджував В. Овсієнко"[40, с. 94]. Поширення самвидаву серед студентів, тобто серед творчого молодого покоління було важливим елементом дисидентства, оскільки створювало можливість доступу до інформації, яку пригнічувала радянська влада та розширювало свідомість громадян про СРСР.

Василь Овсієнко визначав кому можна давати читати самвидав «якщо

людина морально в побуті поводить, то їй можна довіритись» [10; 26]. Василь Васильович вважав, що якщо людина демонструє моральність у своїх щоденних вчинках, то можна бути впевненим в ній. Однак, якщо вона виявляє якісь відхилення від загальнолюдської моралі, то краще утриматись від передачі їй самвидаву. При цьому, він надавав самвидав лише обмеженому колу людей, які йому здавалися надійними. І ці люди, за його словами, ніколи не вчиняли доносів на нього до офіційних радянських органів влади [26; 42].

У 1971 року під час педагогічної практики в селі Львове на Херсонщині Василь Васильович зазначає, що незважаючи на свої початкові страхи щодо школи, він відчув, що міг би бути добрим учителем і вихователем. Особливо він звертає увагу на важливість викладання української мови як засобу передачі культурного досвіду та формування свідомості. Однак, в умовах радянської реальності він розуміє, що його професія українця буде неперспективною та небажаною для влади. Василь Овсієнко пояснює це тим, що радянська влада проголошувала історичну необхідність перетворення українського народу на складову частину радянського народу, що має вживати російську мову як мову єдності [10].

Василь Овсієнко вбачав значення дисидентського руху в формуванні нового покоління, яке було б готове взяти на себе відповідальність за долю нації. Цитуючи Василя Стуса про дисидентський рух як "дрібнесеньку щопту", Овсієнко підкреслює важливість навіть невеликої опозиції або спротиву, щоб зберегти зв'язок із минулим та передати його майбутнім поколінням. Таким чином, він вважав дисидентський рух не лише важливим, але й невід'ємною складовою боротьби за свободу та незалежність українського народу [22, с. 43, 212].

В інтерв'ю з Борисом Захаровим, Василь зізнається, що на початку він і багато інших дисидентів не були відвертими противниками соціалізму. Вони не прагнули до повного знищення соціалістичної системи, але були прихильниками "соціалізму з людським обличчям" [10]. Спочатку дисидентський рух прагнув до поліпшення соціальної та політичної ситуації в суспільстві, а не до відмови чи повної руйнації соціалізму. Дисиденти прагнули до створення більш демократичного суспільства, де права та свободи громадян були б захищені [40,

с. 97].

Дисиденти в 1960–1970-х рр. прагнули до національної самосвідомості, демократизації суспільства як запоруки демократії та прав людини. Їхні думки були спрямовані на зміцнення української національної ідентичності та боротьбу за свободу і гідність українського народу.

Дисидентська діяльність Василя Овсієнка була започаткована його знайомством з Василем Лісовим та отриманням від нього самвидаву. «Я здогадувався, що Василь Лісовий є одним з організаторів самвидаву, але ніколи про це не розпитував. Було, що Лісовий просив мене передати щось не відомим мені людям», – зазначає Василь Овсієнко. Ця подія стала вирішальною для його діяльності [10; 13]. Василь Лісовий виявився ключовою фігурою, яка довірилась йому та стала регулярно передавати йому заборонені праці в СРСР. «Василь Лісовий був для мене живим прикладом добропорядної, діяльної, сміливої і національно свідомої людини, на кого хотілося бути схожим. Молоді люди потребують, щоб попереду йшов хтось бездоганний і відважний», – згадує Овсієнко про дисидента і найголовнішого організатора самвидаву в 1960-х роках Василя Семеновича Лісового [10].

Більше того, Лісовий мав близькі відносини з іншими відомими дисидентами, такими як Євген Пронюк, Іван Світличний, Василь Стус, Євген Сверстюк, Іван Дзюба. Це знайомство і взаємодія з відомими фігурами дисидентського руху значно посилили вплив на Василя Овсієнка у боротьбі за свободу слова та права людини [49].

Період 1972–1973 рр. характеризувався посиленням політичних репресій в СРСР [40, с. 120]. Доктор історичних наук Георгій Касьянов пояснює рішення радянської влади активізувати репресії проти шістдесятників з двох причин: по-перше, влада напередодні значної для радянських соціалістичних республік (50-та річниця створення СРСР) події прагнула засвідчити «морально-політичну єдність» суспільства імперії; по-друге, радянське політичне керівництво вважало інакодумство, яке масштабно поширилось останніми роками, загрозою для тоталітарного політичного режиму [40, с. 121].

Громадсько-політична газета «Радянська Україна» на початку січня 1972 року опублікувала інформацію, що 4 січня заарештували Ярослава Добоша, який є громадянином Бельгії [40, с. 122]. Я. Добоша запідозрили в тому, що нібито він є агентом Організації українських націоналістів і був спеціально засланий в Україну нормалізувати контакти з місцевими націоналістичними центрами. Внаслідок цього, в Україні почалась масова ліквідація «мережі Добоша», тобто затримання людей, які були пов'язані з «агентом ОУН». Через кілька тижнів сотні українських інтелігентів були заарештовані. У Львові було заарештовано В'ячеслава Чорновола, Івана Геля, Михайла Осадчого, у Києві – Івана Світличного. «Складалося таке враження, що весь Київ спорожнів», – згадує Василь Овсієнко про генеральний погром інтелігенції в 1972 році [10; 45].

Навесні 1972 року Василь Овсієнко, разом з Євгеном Пронюком та Василем Лісовим активно долучилися до поширення позацензурного журналу "Український вісник" з метою відвести підозри від заарештованих людей, зокрема як виявилось пізніше, редактора цього журналу В'ячеслава Чорновола, який сидів у в'язниці вже три місяці. Вони спільно підготували в Києві та розповсюдили новий, шостий номер цього видання [22, с. 35].

Ця акція була здійснена в умовах першої хвилі репресій проти дисидентів. Василь Овсієнко разом з Лісовим та Пронюком намагалися не лише продовжувати свою діяльність незалежно від переслідувань, але й змусити суспільство звернути увагу на їхній протест проти арештів української інтелігенції та продовжувати інформувати суспільство про ситуацію з репресіями. Таким чином, вони продовжували свою дисидентську діяльність, незважаючи на ризики та можливі наслідки з боку влади. [22, с. 34–35].

З серпня 1972 року Василь працював в Київській школі вчителем української мови та літератури. В цей час написання статті "Добош і опришки, або Кінець шістдесятників" та здійснення літературної творчості вказували на те, що Василь Овсієнко продовжував активну громадянську та літературну діяльність (пізніше ці доробки будуть використані радянською владою у звинуваченні Василя Овсієнка) [10; 18].

Одна розмова з Василем Лісовим дала зрозуміти Овсієнку, що навіть в таких умовах він не буде зупинятися знаходити можливість кричати на весь світ про проблеми арештів і політичного утиску національної інтелігенції в СРСР. Навіть існувала думка організувати демонстрацію проти арештів, але зрозуміли, що це може бути малоефективним, зазначаючи: «Протест триватиме одну чи дві хвилини. Чи буде це ефективно? Хто побачить? Хто підтримає? 1968 року на Хрещатику спалився Василь Макух – про це майже ніхто не знає» [10]. Тому Василь Лісовий прийшов до висновку, що розповсюдження самвидаву може бути більш ефективним способом донести правду до ширших кіл громадськості. Ці тексти мали певний вплив на громадську думку та надавали можливість більшій кількості людей дізнатися про ситуацію з арештами та репресіями в січні 1972 року [31].

У травні 1972 року Василь Лісовий пише відкритого листа до членів ЦК КПРС і ЦК КП України. Перший варіант цього листа віддав на зберігання Василю Овсієнку. Василь взяв на себе великий ризик, переписавши лист у десятках примірників і поширивши його між своїми однодумцями, друзями та колегами [24, с. 217].

Детальніше вивчаючи цей лист, В. Лісовий показав свою готовність взяти на себе відповідальність і виразив свою підтримку заарештованим колегам [4]. Він визнав свою причетність до справи і навіть запропонував себе заарештувати та судити разом із ними, показуючи тим самим свою солідарність і відданість принципам. «...я вважаю себе теж причетним до такої справи – ось чому прошу мене також заарештувати і судити», – писав Василь Лісовий у відкритому листі членам ЦК КПРС і ЦК КП України. Наступного дня Василь Лісовий був заарештований [4, с. 125–148].

Проте, ця акція обернулася арештом і для Василя Овсієнка, через КДБ УРСР, який вів слід за його самвидавною діяльністю. Зокрема, в червні 1972 року Василь їде до друкарки Раї, яка як дізнався Овсієнко офіційних документів в 2010 році була агетом «Валя», роздруковувати матеріали для видання "Українського вісника" № 6. «Друкарка Рая зразу ж доповіла по телефону в КГБ, що от приїхав від Пронюка хлопець Василь, привіз те й те. Що робити? Їй наказали друкувати, щоби взяти

замовників «з речовим доказом», – згадував Василь Овсієнко про висвітлення свого імені в радянських спецслужбах [5; 26].

Таким чином, він став однією з жертв політичних репресій, які призвели до його ув'язнення та обвинувачення в тій самій справі, у якій також фігурували Василь Лісовий та Євген Пронюк [5].

Дисидентська діяльність Василя Овсієнка відігравала важливу роль у боротьбі за свободу та справедливість в умовах тоталітарного режиму. Це свідчить про його відданість ідеям, які він спільно з іншими дисидентами підтримував, і про готовність ризикувати своїм життям для того, щоб донести до громадськості правду про вияви антирадянського опору. Одним із ключових аспектів формування його світогляду була його реакція на зміни в українському суспільстві. Він був свідком і активним учасником подій, що відбувалися в ті роки: від послаблення культурної цензури до травматичних подій у формі протестів та репресій проти української інтелігенції. Ці події відбилися на його уявленні про світ, про СРСР та підштовхнули до боротьби за гідність та свободу кожної людини у дисидентському русі.

2.2. Політв'язень радянських тюрем і колоній

Протягом 1965–1972 рр. молода українська еліта перебувала під постійним тиском з боку КДБ. Головним чином, внаслідок національно-культурного піднесення з 1960-х рр. в Україні посилювалися опозиційні виступи проти радянських ідеологічних постулат. Набули ще більшого поширення нелегальні прокламації та листи у яких містилися критичні висловлювання щодо дій радянської влади, і загалом політичної ситуації в СРСР. Зрозуміло, що центральне життя вільнодумства, критичного мислення та протистояння догмам державної комуністичної ідеології не може не привертати уваги радянської влади, яка була не готова до обмеження тоталітарного політичного режиму [40, с. 68–69]. Політико-адміністративний та моральний тиск влади на шістдесятників не спрацював, тому радянське керівництво вдалося до репресій. Раніше ніж перейти до вивчення

арешту Василя Овсієнка, розглянемо три етапи арештів представників дисидентського руху.

Перший етап (серпень–вересень 1965) відображає початок опору радянському режиму з боку шістдесятницького руху, який був активний у 1960-х роках. Затриманих звинувачували за ст. 62 ч. 1 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»). Серед них 25 шістдесятників: Іван Світличний, брати Михайло і Богдан Горині, Валентин Мороз, Опанас Заливаха та ін. [47]. Другий етап (1972–1973 рр.) ознаменував кінець шістдесятництва, тобто періоду активного шістдесятницького руху у 1960-х роках. Період характеризується продовженням арештів дисидентів, зокрема «генеральний погром» 1972 року, що свідчило про тривалу боротьбу опозиції проти режиму. Заарештовано близько 100 осіб, зокрема В'ячеслава Чорновола, Василя Лісового, Василя Стуса, Євгена Пронюка, а через вісім місяців Василя Овсієнка. Третій етап свідчить про розвиток дисидентського руху в Україні та його перетворення у політичну силу. Підсумком третього етапу арештів наприкінці 1970-х рр. стало придушення Української Гельсінської групи [32].

5 березня 1973 року, якраз у день 20-ї річниці смерті Сталіна вперше заарештовують 24-річного Василя Овсієнка. Ось як Василь Овсієнко згадує події 9-ї ранку, день коли був заарештований: «...ішов у школу з портфелем, повним зошитів. Біля школи був натовп – ... На вигоні, – там зараз церква, яку саме отой мій учень Іван побудував, – мене арештували» [42]. Після цього моменту, відбувається все як у кіно [10]. Василя доставляють з Ташані, де він працював вчителем української мови до райвідділення міліції в Переяславі. Виявилось, що це була кімната КДБ, одразу ж слідчий КДБ УРСР полковник Караванов запропонував йому видати антирадянську літературу, яка, на думку Караванова, мала знаходитися в його розпорядженні. Василь Овсієнко спочатку заперечував, що така література у нього є. Після цих подій відбувається обшук квартири Василя Овсієнка: «...вони взялися перебирати й трусити мої речі. Я сидів собі з обрушеною душею і нічого не сприймав близько до серця. Так ніби це відбувається не зі мною і не всерйоз. Ніби в кіно», – розповідав Василь Васильович про свої почуття в той

момент [10].

Згадуючи про свій перший арешт, Василь Овсієнко підтверджує, що КДБ УРСР мав достатні підстави для того, щоб почати кримінальне переслідування проти нього: «Було з чого робити першу справу», – говорить Василь в інтерв'ю. Він визнавав, що його перший арешт був спричинений його власними діями, а саме розповсюдженням «самвидаву». Також конкретно у цьому випадку, Овсієнко був заарештований за поширення та пропаганду праці Івана Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація" [59].

Василь Овсієнко описує своє життя в радянській камері коли його тримали з іншим ув'язненим чоловіком на ім'я Ніколай Калашников, якому було близько сорока років. Василь постійно страждав від куріння Калашникова, з яким його тримали, що призводило до кашлю та підвищення тиску. До того ж, Василь швидко опиняється під напруженням через дії слідчого, який намагався зібрати проти нього докази. Протягом місяця Василь відмовлявся давати свідчення, тільки підтверджуючи очевидні факти [22, с. 252].

Новий слідчий Василя Цімох Микола (близько 1995 року Овсієнко дізнався, що Цімох працює в адміністрації президента Леоніда Кучми) , під час розмови з ним вказав, що деякі особи сумніваються у його психічній повновартості, адже людині притаманно захищатися, а Овсієнко цього не робить, тому йому загрожує проведення психіатричної експертизи. Після цих слів, Василь Овсієнко «по-справжньому злякався...це здалося йому страшнішим смерті» [22, с. 12]. Він розумів, серйозність цієї ситуації і що такий крок КГБ може призвести до перебування у психіатричному закладі, де застосують найрізноманітніші методи лікування, включаючи важкі препарати, які можуть серйозно позначитися на його психічному стані і в «...свої 24 роки станеш людиноподібною худобиною...» [10].

Радянська влада розглядала затриманих дисидентів як потенційних "мучеників", які могли навіть підсилювати опозиційні настрої в суспільстві. Щоб запобігти цьому, їх потрібно було зламати психологічно, або, іншими словами, змусити відмовитися від своїх ідей, викрити товаришів, а також підкоритися радянській владі [31].

Провівши 13 місяців у камері, Василь почав поступово здаватися і розкривати деякі деталі, включаючи інформацію про те, що саме Василь Лісовий давав йому самвидав. Це не здивувало слідчих, оскільки про Василя Овсієнка КДБ відомо ще від листопада 1972 року [22, с. 252].

Якраз ім'я Василя Овсієнка згадувалося у справі Василя Лісового, але його арештували не одразу. Ймовірно, причиною цього було те, що Василь працював у школі, і радянська влада припускала, що Овсієнко може вивести на когось ще. Василь Лісовий, під час допитів обмовився, розповідаючи про написання відкритого листа, не називаючи конкретних імен. Проте, він згадав щось, що дозволило КДБ зрозуміти, що мається на увазі Василь Овсієнко [22, с. 12; 11].

Влітку 1973 року Василь Овсієнко пройшов психіатричну експертизу, яка тривала 18 днів. Записи Овсієнка про незадоволення своїм життям після арешту шістдесятників комісія визнала юнацьким перебільшенням, що врятувало Овсієнка від «лікування» в психлікарні. Василь згадує, що подібну ситуацію з психіатричною експертизою також пройшов і Василь Лісовий, через те, що він проводив багато часу на могилі своєї матері, радянська влада запідозрила наявність в нього психічних розладів [10; 13].

З 26 листопада до 6 грудня 1973 року тривав судовий процес Василя Овсієнка. Його змусили визнати свою вину перед судом і зізнатися в тому, що його "діяльність" завдала шкоди державі [26]. Василь був засуджений за статтею 62 Кримінального кодексу УРСР, яка стосувалася "антирадянської агітації і пропаганди". Він опинився в цій ситуації у зв'язку з "справою філософів", разом з Євгеном Пронюком та Василем Лісовим. Причиною його ув'язнення був перепис листа "Відкритий лист до членів ЦК КПРС та ЦК Компартії України" В. Лісового, а також видання шостого номера "Українського вісника". Це й стало підставою для його засудження до табору в Мордовії на 4 роки [7; 18].

Перший етап до місця заслання Овсієнка тривав шістнадцять днів. 28 березня 1974 року його транспортували з Київської тюрми КДБ, а 12 квітня Василь вже прибув у Мордовський табір ЖХ-385/19, що знаходився у Зубово-Полянському районі, село Лісне.

Опинившись в колонії для політичних в'язнів, Василь Овсієнко розумів, що інформація, яку він читав у самвидаві виявилася правдою: у таборі половина в'язнів є українцями, що свідчило про масові репресії проти української національності [48]. Під час розмови з іншими в'язнями, які також були засуджені за антирадянську агітацію та пропаганду, Василь усвідомлює, що не тільки йому довелося пережити психологічний тиск КДБ і каяття у своїх вчинках [10]. Зрозуміло, що у його віці, в 24 роки, без жодного досвіду, бути в опозиції проти такої потужної репресивної системи, яка здавила перед ним десятки мільйонів людей, стійко витримувати протистояння протягом цих років, – це було б важко для будь-кого [17].

Дисидентський рух складався з осіб високої моральності, чії слова та дії мали значущий вплив на суспільство. Такі люди, стали символами опозиції, навіть перебуваючи в ув'язненні, що ускладнювало контроль над ними радянськими державними органами [40, с. 95].

Саме з такими людьми познайомився Овсієнко у радянській виправній колонії. Серед них згадуються особи, які пройшли тривалі терміни ув'язнення за свою участь в Українській повстанській армії: Василь Долішній (ув'язнений в шістнадцять років за участь у повстанському русі), Дмитро Синяк (засуджений на двадцять років заслання), Микола Кончаківський (двадцять дев'ять років ув'язнення), Роман Семенюк. Найкращими товаришами стали українські правозахисники із Львівщини Зорян Попадюк та Любомир Старосольський [20].

Умови життя в мордовському таборі протягом першого року стали для нього своєрідним "університетом", де Василь Овсієнко здобув інтенсивний досвід особистісного зростання, порівняний хіба що з першим курсом Київського університету. Однак він швидко адаптувався до нового середовища і вже до кінця 1974 року долучився до протестних акцій, що організовувалися в'язнями.

Мордовія стала одним із головних місць ув'язнення політичних в'язнів у Радянському Союзі після десталінізації. Крім Мордовії, існували й інші табори суворого режиму на Уралі та Володимирська в'язниця, тому Мордовія була не єдиним місцем, де утримувалися політв'язні в СРСР [10; 12]. У своїй статті «Мордований союз» Василь Овсієнко описує табірну систему в Мордовії, згадуючи

про три табори суворого режиму, один жіночий табір і один табір особливого режиму. Це дає уявлення про різні типи таборів, які існували в радянській системі ГУЛАГу, де різні категорії в'язнів утримувалися в залежності від тяжкості їхніх злочинів чи політичних поглядів. Стаття Василя Овсієнка є цінним свідченням про життя політв'язнів у СРСР. Своїми спогадами Василь дає нам можливість краще зрозуміти методи, які використовувала влада для придушення інакомислення, а також мужність людей, які не боялися боротися за свої переконання [12].

До табору не раз приїжджали так звані "представники української громадськості", яких очолювали кагебісти. Їхніми завданням було проводити з в'язнями "виховні бесіди". У жовтні 1975 року під час однієї з таких бесід Василь різко висловився на адресу "української громадськості". Це сталося після того, як жінки-політв'язні (І. Калинець, О. Попович, Н. Світлична) у виправно-трудої колонії в селищі Барашево оголосили тривалу голодівку з вимогою надати медичну допомогу Василю Стусу. На запитання кагебістів чи є у Овсієнка якісь побажання, він попросив повернути жінкам-політв'язням конфісковані у них речі (вірші, вишивки та ін.), щоб вони припинили голодівку. Проте кагебісти аргументували, що жінкам – політв'язням подобається голодувати, тому це їм не потрібно. Не стримавши емоцій, Василь відкрито називає їх фашистами і вимагає відновлення прав політв'язнів [10]. За свою поведінку Василя Овсієнка 30 жовтня 1975 року, якраз у день коли відзначають День радянського політв'язня, перевели до зони 17-А Тенгушовського району в село Умор.

Варто згадати про те, що напередодні Василь Овсієнко ще раз продемонстрував свою готовність активно виступати проти порушень прав людини та системи репресій. Для висловлення протесту, Василь написав різку заяву адресувавши її до міжнародних організацій, зокрема ООН та Комітету прав людини. Це свідчило про його готовність боротися за права людини на міжнародному рівні. Однак ці дії також привернули увагу радянської влади, що пізніше стало для Овсієнка додатковим звинуваченням при третьому арешті [10; 34].

В лютому 1976 року Василя Стуса після операції доставляють до зони 17-А,

де на той час вже перебував Василь Овсієнко. Щоб уникнути зустрічі з Стусом, Овсієнка відвезли до лікарні в Барашево, де він залишався аж до травня 1976 року. Тільки 8 травня 1976 року Василя Овсієнка повернули в зону, де вдалося зустрітися з Василем Стусом. Вони провели разом кілька місяців, але 9 липня 1976 року Овсієнка на два місяці відправляють до Києва "на промывку мозгов" [22, с. 9].

У Києві представники КДБ застосовували маніпулятивні методи з метою направити Василя Овсієнка на «правильні переконання», змінити його мислення та поведінку. Для цього вони організовували зустрічі з різними людьми, такими як викладачі з університету, колишні учителі Василя Овсієнка, а також родичі [10].

Основна ідея полягала в тому, що навіть найменші прояви співчуття до заарештованих або відсутність співпраці з владою могли призвести до серйозних наслідків для особистого та професійного життя. Людей, які виявляли співчуття чи не давали показів проти заарештованих, звільняли з роботи, виключали з навчальних закладів. Це створювало атмосферу страху серед громадян, оскільки вони переживали загрозу для своєї кар'єри та життя через свої переконання чи виявлення співчуття. Така атмосфера свідчить про глибокий рівень політичного переслідування та контролю над суспільством, який ілюструє тотальну репресивну систему радянського режиму [31].

Однак усі ці зусилля представників КДБ у Києві не призвели до очікуваного результату, а, навпаки, 20 серпня 1976 року Василь Овсієнко подав дуже категоричну заяву з відмовою визнавати вину за собою. Зокрема він заявляє, що його визнання вини на суді було наслідком психіатричного шантажу, і він насправді не вважає себе злочинцем [10; 22].

Після звільнення 5 березня 1977 року Василь продовжував жити в рідному селі під адміністративним наглядом, що було типовою практикою після звільнення політв'язнів у Радянському Союзі. Відправлення Василя Овсієнка кожні два тижні на відмітку в райміліцію та обмеження на виїзд за межі району свідчило про те, що радянська влада тримає під контролем діяльність Василя Васильовича. Вимагання перекладу постанови про адміністративний нагляд українською мовою та відмова підписати її, показувала незгоду Василя Овсієнка з цими умовами. Це стало

початком нової конфронтації між Василем та радянською владою, де він продовжує стояти на захисті своїх прав та свобод [48].

Ще перед звільненням політв'язнів етапували до Москви, щоб отримати інформацію про останні події та забезпечити контроль над ними [12]. Звільнення політв'язнів із таборів у Мордовії та їх подальше етапування до Москви передбачалося для контролю та перешкодження можливому розголошенню інформації про умови утримання, репресії та порушення прав людини. Василя Овсієнка взяли на етап до Москви навіть за місяць до запланованого звільнення.

У той же час, Василь починає працювати у колгоспі як художник-оформлювач. Спочатку йому пропонували роботу в бухгалтерії, щоб був під контролем. Все ж таки, Овсієнко вирішив працювати художником-оформлювачем, оскільки його брат Володимир залишив цю посаду. Голова колгоспу порадився з кагебістами і отримав згоду [22; 10]. Попередньо Василь Овсієнко намагався отримати роботу за фаховою спеціальністю, але йому відмовляли на підставі політичних переконань [10].

Влітку 1977 року в село Ставки до Василя Овсієнка приїздить Оксана Гейко, яка ще в травні стала членом Української Гельсінської Групи. Виявилося, що чоловік, який водив машину і привіз Олену був кагебістом. Не знаючи цього, Василь перед ним поділився з Оленою зошитом з віршами Василя Стуса. Пізніше Василь отримав повідомлення від Олени Гейко, що в її батька провели обшук і забрали зошит із віршами Стуса [22, с. 29].

П'ятого вересня Василя Овсієнка позачергово викликають до міліції та звинувачують у підтримці зв'язків з антирадянськими елементами, зокрема, відправленні листів політв'язням і їхнім родичам. Також його звинуватили у відправленні пакунка з сухими яблуками Василеві Стусу на Колиму. На щастя, обійшлося попередженням та додатковим посиленням нагляду після цієї ситуації [22, с. 49]. Незважаючи на попередження, наступного дня Василь Овсієнко їде в Київ на зустріч з представниками Української Гельсінської Групи. Серед них: Олена Гейко, Євген Обертас та ін.

Через два дні Овсієнка викликають до Житомирського КГБ з приводу того,

що він зустрічався зі згаданими особами незважаючи на попередження. 22 жовтня Василь отримує ще одне серйозне попередження, про те, що його розглядають з підозрою щодо можливого завдання шкоди державі. Якщо найближчим часом він скоїть дію, яка завдасть шкоди державі, його притягнуть до кримінальної відповідальності. Це попередження базувалося на Указі Президії Верховної Ради від 25 грудня 1972 року [7; 10].

Василя Овсієнка викликали на допит у справі Левка Лук'яненка, який був заарештований в грудні 1972 року. Підставою для цього було те, що у Левка знайшли листи, які писав йому Василь Овсієнко. Василь відмовився підписувати протокол допиту свідка, оскільки він не був свідком жодних злочинів, пов'язаних з Лук'яненком [10].

Варто зазначити, що Василь вів доволі активне листування з політв'язнями та їхніми родинами. Підставою для посилення адміністративного нагляду стало звинувачення у зв'язках з «антирадянськими елементами, що перебувають в ув'язненні» [22, с. 252]. Василь Овсієнко почав надсилати листівки українським дисидентам, як спробу підтримати їх морально в умовах радянського режиму. Це свідчило про його активну участь у дисидентському русі та прагнення допомогти іншим українським правозахисникам.

18 листопада 1978 року до Василя Овсієнка приїхали представники Української Гельсінської групи – Оксана Мешко та Ольга Орлова (сестра політв'язня Сергія Бабича). Якщо за Овсієнком спостерігало декілька представників КГБ, то за Оксаною Мешко цілий загін кагебістів, тому її приїзд до Василя не був секретом для всезнаючих "органів" [22, с. 49–50]. «Василю, нікому працювати в Групі...» – сказала Оксана Мешко, яка ледве не сама билася з всією Імперією Зла [10;22]. Василь зазначає, що згодився, навіть незважаючи на те, що вже мав попередження від жовтня 1977 року, але вирішив поки залишатися "не на поверхні", оскільки ті, хто підписує документи УГГ, ризикують одразу бути заарештованими [22, с. 224]. Він вважав, що коли арешт стане неухильним або вже відбудеться, тоді він зможе оголосити себе членом Української Гельсінської Групи. Ця зустріч стала причиною другого арешту Василя Васильовича Овсієнка [11].

Як Оксана Яківна, так і Василь Овсієнко розуміли ризики і наслідки своїх дій. Це було свідомим актом протистояння та боротьби за свої права та переконання. Того ж дня, о п'ятій годині вечора вони були затримані міліцією. У відділенні Овсієнко подав скаргу на жорстке затримання та обшук його гостей без належних підстав. Замість цього, проти нього було порушено кримінальну справу, звинувативши у опорі міліції, при цьому зазначаючи, що нібито Василь зірвав два гудзика міліціонеру Славинському та лаявся. [9; 10; 22, с. 55].

Сьомого лютого 1979 року відбувся судовий процес Василя Овсієнка. З метою показати якнайбільше про «справедливість» радянської системи правосуддя, Василь запрошує на суд всіх родичів та знайомих: брат Микола з матір'ю, сестри Надія та Люба (спеціально приїхала з Донеччини), племінниця Люда з Києва, товариш із мордовських таборів Ігор Кравців та ін. [10].

На суді Василь Овсієнко добре себе захищав, тому що було очевидно, що справа сфабрикована. Односельчан шантажували, щоб вони давали свідчення проти В. Овсієнка: деякі з них підписували, а потім на суді відмовлялися від показів. Однак суду було достатньо показів міліціонера Славинського. «Один Славинський, гевал, удвоє тяжчий та грубший за мене, безсоромно твердив, що він став жертвою мого нападу, що я ображав його "непристойними словами". Це при Оксані Мешко та Ользі! Та ж усі знають, що я принципово не послуговуюся такою мовою!», – згадує Василь Овсієнко про абсурдність підстав на його арештування. [8; 9 с. 217–220; 10]. Тим більше, розпочалася кампанія в радянському союзі, щоб використовувати фабрикування кримінальних справ проти тих, хто був пов'язаний із правозахисним рухом [40].

Пропозиція київського адвоката Мартиша Сергія щодо припинення справи проти Василя Васильовича Овсієнка через відсутність злочину у його діях і про фабрикування справи «двох гудзиків» Славинського суд не взяв до уваги [21, с. 234]. «...Навіть отримавши три роки ув'язнення, я досі вважаю, що переміг у цій справі», - зазначав Василь Овсієнко [10].

В результаті вирок був винесений Радомишльським районним народним судом - три роки ув'язнення в таборах суворого режиму за статтю 188–1 ч. II.

Судовий процес Василя Овсієнка отримав значний розголос, зокрема тому, що його записала на диктофон Ліна Туманова [9].

Текст Василя «Замість останнього слова», який він написав перед судовим засіданням поширювали як самвидав, завдяки цьому його текст став відомим на весь Захід [111; 48]. Василь Стус, як видатний дисидент та поет, виступив на захист Василя Овсієнка, висловивши своє обурення судовою фабрикацією та вимагаючи його негайного звільнення починаючи політичне голодування [22; 27].

Василь Овсієнко перебував у зонах № 55 у місті Вільнянськ Запорізької області та № 71 у місті Коростень Житомирської області. Під час перебування в ув'язненні він проявив відмову свідчити у справах відомих дисидентів, включаючи Левка Лук'яненка, Миколу Матусевича, Гелія Снегір'ова, Василя Стуса і Дмитра Мазура. Він виявив свою підтримку останньому, подавши заяву в КДБ на його захист [48].

Після півтори року дотримання умов і режиму у таборі, справу Василя мали б передати на розгляд комісії для умовно-дострокового звільнення (УДЗ) як особи, що "виправилася". Однак Василь добре знав, тих, хто був умовно звільнений, тримали у гуртожитках без колючого дроту, але з щоденним контролем. Умови там часто були важкими, заробітки невеликі, а ризики були більші, ніж у таборі. Багато хто не витримував, втікаючи або допускаючи порушення, щоб повернутися назад до табору.

На початку ув'язнення Василь Овсієнко отримував багато листів від близьких та знайомих, але згодом їх кількість різко скоротилася. Листи приходили лише від рідних, і то з побутовими темами. Винятком стали поштівка від Оксани Яківни Мешко, де повідомлялось про те, що він є членом УГГ, дві поштівки від Василя Стуса з Колими, лист від Михайла Хейфеца, кілька від Ліни Борисівни Туманової та грошовий переказ на декілька рублів. Він ретельно зберігав усі отримані листи: "Як важко знаходити друзів, а ще важче їх втрачати" – цитує Василь слова Л. Туманової [10].

14 травня 1980 року у Києві був заарештований Василь Стус. Згодом Василя Овсієнка викликали на допит у його справі. [22, с. 54]. Овсієнко не мав що свідчити

про Стуса, і відповідно відмовився від співпраці зі слідством, яке заздалегідь кваліфікувало його як "свідка". Прокурор Биков, присутній при допиті, не соромився своїх поглядів: "Націоналістів, таких як ви і Стус, треба розстрілювати!", – заявляв він [10].

5 вересня 1980 року Василя Овсієнка етапують до місця відбування покарання. На шляху до київської Лук'янівської в'язниці, він на 10 днів потрапляє до однієї камери з Юрієм Литвином. Юрій розповідає йому, що їх навмисно не етапували влітку, щоб вони не завадили проведенню Московської олімпіади, яка частково проходила й у Києві. Ця зустріч з Юрієм Литвином і спілкування з ним полегшили моральний стан Овсієнка, тому в Житомир він приїхав з почуттям оптимізму. [22, с. 53–54].

17 листопада 1980 року, щоб Василь був під постійним наглядом, його відправили не до Вільнянська, як планувалося спочатку, а до Коростеня на Житомирщині, в зону № 71. Там Василь Овсієнко провів кілька місяців. 9 червня 1981 року до Житомира приїхав слідчий КГБ майор Чайковський. Він повідомив Василю Овсієнку про відкриття проти нього нової кримінальної справи. Причина? Немає причини, просто "вирішено"! Чим керувалися, приймаючи таке рішення? Василь здогадувався: ймовірно, його заочно прийняли до УГГ (про це він домовлявся з О. Мешко ще в листопаді 1978). Адже членів Гельсінської групи не могли залишати на волі: по закінченню одного терміну їм фабрикували новий [22, с. 55].

Слідчий КГБ Чайковський намагався схилити Овсієнка до співпраці, пропонуючи написати "покаянну" статтю в газету з осудом Української Гельсінської групи. В якості "винагороди" за це "покаяння" Овсієнку обіцяють звільнення до кінця його поточного терміну. В іншому випадку йому загрожують 10 років таборів суворого режиму та 5 років заслання [22, с. 55]. Слова В. Овсієнка "Честь — це останній бастион, якого здавати не можна" підкреслює його переконання в непорушності цінностей і непохитності перед лицем радянської тоталітарної машини тиску та репресій. Він вважав свою честь і гідність найважливішими, і готовий був боротися за них до кінця.

Оголошення Василя членом Української Гельсінської групи змінило його статус. Він став частиною чогось більшого, важливого й почесного, що тільки могло бути в тогочасній Україні. Хоч Василь Овсієнко, як член УГГ майже не встиг нічого зробити, але віддав своє ім'я, яке ймовірно, з'являлося в документах Української Гельсінської групи, роблячи його частиною "дрібнесенької щопти – лише для молитов і всечекання" (за В. Стусом) [48].

Розглянемо детальніше третє ув'язнення Василя Овсієнка. Наслідуючи приклад Євгена Пронюка, під час допитів 1972–1973 років, Василь зайняв тверду позицію і відмовився співпрацювати зі слідством. Він не давав жодних свідчень, обмежуючись заявами на початку та в кінці слідства. Це був найпростіший і найефективніший спосіб захисту, адже будь-які його слова могли бути використані проти нього. Хоча іноді йому дуже хотілося спростувати очевидну брехню, заперечити свідченням, які ґрунтувалися на неправді, або викрити маніпуляції слідчого з фактами [10].

Слідство у справі Василя Овсієнка не затягнулося. Достатньою кількістю доказів для засудження стала заява, написана ним в жовтні 1975 року в Мордовії. Адресована ООН, вона потрапила до рук адміністрації табору, будучи кинutoю до скриньки "Для жалоб и заявлений". До цього додали другу заяву – на захист Дмитра Мазура. Єдиним текстом, який не був вилучений, залишалася промова "Замість останнього слова", підготовлена для суду 1979 року, знайдена у Дмитра Мазура. Проте, незважаючи на зміст цих матеріалів, слідчий, а за ним і суд, безпідставно звинуватили Овсієнка у "систематичному виготовленні, зберіганні і розповсюдженні антирадянської літератури" [5; 10].

Триденний судовий процес над Василем Овсієнком завершився 26 серпня 1981 року. Вирок виявився жорстоким: 10 років таборів суворого режиму та 5 років заслання з позбавленням права дострокового звільнення та визнанням особливо небезпечним рецидивістом. Це був максимальний термін, передбачений статтею 62, частина 2 Кримінального кодексу УРСР [9; 30]. Незважаючи на несправедливість та суворість вироку, сам суд Овсієнко назвав найлегшим із трьох, через які йому довелося пройти. Після винесення вироку його перевели до камери

для особливо небезпечних рецидивістів.

2 грудня 1981 року серед ночі Василя Овсієнка доставили у зону. Від рідного Житомира до далекого Уралу його везли тридцять шість днів. Василь Овсієнко відбував покарання в таборі суворого режиму ВС-389/36, розташованому в селищі Кучино Чусовського району Пермської області. Ця зона вже "прийняла" Левка Лук'яненка, Василя Стуса, Олесь Бердника, Олексу Тихого. Згодом сюди привезли Юрія Литвина, Михайла Гориня та ін. Спочатку його перевели до камери, де вже перебували Іван Кандиба та Василь Курило. З 8 грудня 1987 року його перевели до зони № 35 на станції Всехсвятська [10].

Доля звела Василя Овсієнка з багатьма відомими українськими дисидентами. Близько двох років ув'язнення Василь спілкувався з Л. Лук'яненком, І. Кандибою, а з Василем Стусом трохи більше місяця – лютий–березень 1984 року. Овсієнко бережно зберігав у пам'яті зошит Стуса в блакитній обкладинці. Василь Овсієнко став єдиним, хто мав щастя читати ці вірші [35].

Протягом свого ув'язнення він брав участь у різних акціях протесту, висловлюючи свою незгоду з несправедливим засудженням та жорстокими умовами утримання. Камера в таборі стає справжньою школою терпіння. Василь Овсієнко зізнається, що в юності був запальним та нетерплячим, але тут навчився миритися з різними людьми, не принижуючи ні їх, ні себе. Натомість він згадує, як Василь Стус провів рік в одиночній камері. Це був для поета найпродуктивніший час, коли він багато перекладав і писав вірші [15].

Умови життя в таборі були нестерпними, що призводило до смертей ув'язнених. У березні 1984 року, на 58-му році життя, з зони забрали до Пермі Олексу Тихого, де він незабаром помер (детальніше про це можна прочитати в нарисі "Повстав і поліг") [22, с. 261]. 1984 року до зони привезли Валерія Марченка, який вже мав за плечима 6 років суворого режиму та 2 роки заслання. На жаль, він страждав від тяжкої хвороби нирок. Згодом стало відомо, що 7 жовтня 1984 року Валерій Марченко помер у Ленінградській лікарні для в'язнів [22, с. 294].

1987 рік ознаменувався деяким пом'якшенням режиму. Він відзначився несподіваною амністією, яка скоротила невідбутий термін майже всім ув'язненим.

Завдяки цьому Василь Овсієнко мав звільнитися на рік і 4 місяці раніше. Ця новина вразила всіх, адже ніхто не просив про помилування і не подавав відповідних заяв. Це стало свідченням того, що імперія хитається, а в ув'язнених з'явилася надія вийти з "табору смерті" живими. Московська преса вже публікувала статті, які ще кілька років тому вважалися "наклепницькими" [22, с. 100].

Влітку Овсієнка перевели на безкамерний режим. Разом з естонським дисидентом Е. Тарто Василь працював у робочій камері, і слухав історію Естонії та угро-фінських народів [10]. З газет дізналися, що на зону суворого режиму у Всехсвятську вперше в історії ГУЛАГу приїжджали іноземні журналісти. Хоча їм не дозволили спілкуватися з ув'язненими, але це вже був знак того, що ГУЛАГу залишилося не довго.

2 серпня 1988 року надійшла черга на звільнення для трьох ув'язнених: Василя Овсієнка, Миколи Горбала та Івана Кандиби. Їх викликали з речами, якими виявилися лише кілька предметів білизни та стоси книг. Протягом трьох днів їх тримали в кімнаті побачень, де вони здогадувалися про можливе звільнення. Після цього їх трьох перевезли до Пермської тюрми, де тримали тиждень без жодних пояснень. Не витримавши невідомості, вони написали заяви про оголошення голодівки, адже їх безпідставно тримали за ґратами. [11; 22, с. 101].

12 серпня 1988 року для Василя Овсієнка настав довгоочікуваний день: звільнення з концтабору. Шлях до рідного села Ставки був не простим. За роки його відсутності багато що змінилося: він не впізнає рідну вулицю, бо на місці пустки з'явилися нові двоповерхові будинки. Навіть знайомі ворота, які він колись робив, здаються чужими. А кущ калини, посадженої ним навесні 1977 року, перетворився на розкішний кущ, ніби з української народної пісні. «Десь пів на дев'яту вечора я вже був у рідній хаті, з матір'ю на самоті... Ще вночі я був на нарах Пермської тюрми – і от, як казав Тарас, "із тьми, зі смрада, із неволі", менше, ніж за добу, я опинився в раю... Це справді було диво Господнє», – згадує Василь Овсієнко [10].

Таким чином, Василь Овсієнко прагнучи протистояти безправ'ю, зіткнувся з жорстокістю радянського режиму. Він відчув на собі всі жахіття радянської

виправної системи, пройшовши через найсуворіші табори, включаючи табір смерті в Кучино.

Загалом, Василь Овсієнко був засуджений три рази в таборах суворого режиму. Перший арешт відбувся 1973 року на підставі звинувачення у розповсюдженні самвидаву, зокрема київського випуску "Українського вісника", створеного разом з В. Лісовим та Є. Пронюком. Покарання відбував у Мордовії, на 19-тій та 17-тій зонах. Для другого арешту КДБ сфабрикувало проти Василя Овсієнка нову кримінальну справу. 18 листопада 1978 року його затримали разом з Оксаною Мешко та Ольгою Бабич-Орловою.

Після звільнення у 1980 році, як член Української Гельсінської групи, Овсієнко отримав третій строк - 10 років таборів особливо суворого режиму та 5 років заслання як "небезпечний рецидивіст" за статтею 62 ч. II. Покарання відбував у Пермських таборах – 36-ому (до 1987 року) та 35-ому. Василь Овсієнко надсилав листівки українським дисидентам, як спробу підтримати їх морально в умовах радянського режиму. Це свідчило про його активну участь у дисидентському русі та прагнення допомогти іншим українським політв'язням.

Однак сам Василь Овсієнко опинився у радянських концтаборах, провівши там 13,5 років. У цих умовах він зазнавав зустрічей з іншими дисидентами, які також перебували в таборах, такими як Василь Стус, Левко Лук'яненко, Олекса Тихий. Це свідчить про підтримку між українськими дисидентами, які були об'єднані в боротьбі за права та свободу.

РОЗДІЛ 3. «ЛІТОПИСЕЦЬ» ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ

3.1. Спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів

Історія України переповнена невичерпними джерелами історичних подій та видатних особистостей, які її створювали. Невтомний борець за правду і свободу, Василь Овсієнко вписав своє ім'я в історію як літописець репресій комуністичного режиму проти дисидентів. Його внесок у збереження пам'яті про дисидентський рух в Україні неможливо переоцінити.

12 серпня 1988 року, Василь Овсієнко був звільнений з ув'язнення указом Президії ВР СРСР. Тричі зазнавши ув'язнення за "антирадянську пропаганду", він не зламався, а після повернення з заслання знову і знову кидався у вир правозахисної діяльності. Так, у вересні 1988 року Василь одразу ж приєднався до Всеукраїнської координаційної ради Української Гельсінської спілки, а вже у липні 1989 році був обраний головою її Житомирської філії [18]. На Житомирщині це була єдина людина, яка входила до складу Української Гельсінської Групи [11]. Василь Овсієнко регулярно отримував запрошення на засідання Координаційної Ради УГС і брав активну участь у роботі цієї організації.

Третього вересня 1988 року напередодні річниці загибелі Юрія Литвина та Василя Стуса, Василь Овсієнко мав свій перший публічний виступ у Культурологічному клубі. Під час виступу Василь розповідав про них і читав вірші Стуса з пам'яті [48]. Світлана Кириченко, дружина Юрія Бадзя, який на той час ще перебував у засланні в Якутії, відзначила, що манера читання Овсієнка віршів Стуса нагадала їй про самого поета. Дійсно, Василь певним чином імітував стиль Стуса, адже мав можливість бачити й чути, як він читає свої твори [10].

У червні-липні 1989 року, на заклик Михайла Гориня, Василь прибув до Києва. В українському суспільстві тоді активно обговорювалася можливість перевезення з Уральських таборів до України праху Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого. Серед колишніх політв'язнів Кучино лише Василь Овсієнко брав участь у двох експедиціях на Урал, про які він докладно описав у своєму нарисі,

присвяченому поету Василю Стусу [22, с. 9–133].

31 серпня 1989 року Василь Овсієнко став учасником першої експедиції до селища Кучино. Її очолив його університетський товариш і талановитий кінорежисер Станіслав Чернилевський. Їм вдалося зафіксувати на плівку зону і кладовище, де знаходяться могили Василя Стуса та Юрія Литвина. Згодом відзнятий ними матеріал став частиною кінофільму "Просвітлої дороги свічка чорна"[21; 22, с. 320].

Ще за часів СРСР Василь Овсієнко розпочав свою місію – зберегти пам'ять про українських політв'язнів, не даючи жодному імені зникнути у забутті. Його робота не припинилася і з розпадом Радянського Союзу. Саме він з кінця 1990-х років організовував експедиції до пам'ятних місць трагічної історії. Зокрема, на Соловецькі острови та в урочище Сандармох, де у 1937 році було жорстоко розстріляно понад тисячу політичних в'язнів з колишнього СРСР, серед яких сотні українців [22, с. 154; 23].

Навесні 1989 року, під час знаменної Наради демократичних і національно-визвольних рухів народів СРСР, що проходила в Естонії, Василь мав можливість поїхати туди разом з Левком Лук'яненком та Євгеном Пронюком.

На Установчому з'їзді Української Гельсінської Спілки (УГС), який проходив 29–30 квітня 1990 року, більшістю голосів було прийнято рішення про створення на основі УГС нової політичної партії – Української Республіканської партії. Левко Лук'яненко, враховуючи активну діяльність Василя Овсієнка в УГС, запропонував йому обійняти посаду одного з секретарів партії та переїхати до Києва [10].

Шестирічна діяльність (1990–1996) Василя Овсієнка на посаді секретаря Української Республіканської партії (УРП) була сповнена плідної праці на ниві видавничої справи. Він очолював випуск Інформбюлетеня УРП, який став одним з перших в Україні друкованих видань, розміщених в Інтернеті [56]. Також він був редактором партійної газети "Самостійна Україна". Окрім того, до його обов'язків належала підготовка до друку матеріалів з'їздів УРП, засідань Ради та секретаріату. За його редакцією вийшло багато брошур, корисних та актуальних на той час. Серед них – «Оксана Мешко, козацька матір» [24, с. 51–63].

Окрім секретарювання в Українській Республіканській партії (УРП), Василь Овсієнко також брав активну участь у правозахисній діяльності, очоливши Український Комітет "Гельсінкі-90" у якості одного з його співголів. Створення цієї неполітичної правозахисної організації стало необхідним кроком після трансформації Української Гельсінської Спілки (УГС) у політичну партію (УРП). Установчі збори Українського Комітету "Гельсінкі-90" (УКГ-90) відбулися 19 червня 1990 року, звідки й походить його назва. Першим головою УКГ-90 було обрано Василя Лісового, а згодом до нього долучилися три співголови: Василь Лісовий, Юрій Мурашов та Василь Овсієнко [11; 22, с. 237]. Протягом чотирьох років, з 1 травня 1997 року до 29 квітня 2001 року, Василь Овсієнко обіймав посаду заступника голови Республіканської християнської партії [56].

Важливою сторінкою діяльності Василя Овсієнка стала його робота в Харківській правозахисній групі (ХПГ). Він обіймав посаду координатора програми ХПГ, де з великою відповідальністю поповнював електронний архів групи біографічними довідками та інтерв'ю колишніх політв'язнів [38]. Найважливішим досягненням Харківської правозахисної групи стало видання чотиритомника документів та матеріалів УГГ. До цього долучився й Василь Овсієнко, який також підготував до друку книжку автобіографічних розповідей учасників Росохацької групи "Юнаки з огненної печі", а також збірки "Три повстання Січків" [5; 10]. Загалом, Василь Овсієнко опрацював та підготував до друку багато книг, ґрунтуючись на спогадах та свідченнях колишніх політв'язнів, яких він знав близько півтора сотні. Його кредо звучало так: "Нехай наша правда стане правдою історії" [10].

Не можемо оминати увагою, вагомий внесок Василя Овсієнка у створення "Міжнародного біографічного словника дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР", чотиритомного видання Української Гельсінської групи, яке побачило світ на початку 2000-х років. Співпрацюючи з Євгеном Захаровим, головою Харківської правозахисної групи, він доклав зусиль, щоб зібрати та оприлюднити біографічні дані та розповіді про понад двісті українських дисидентів, які зазнали репресій [63; 64].

Василь Овсієнко, як літописець дисидентського руху, відігравав надзвичайно важливу роль у збереженні пам'яті та історії українських політв'язнів. Спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів є цінним джерелом інформації про події та людей, які боролися за свободу й незалежність України в другій половині ХХ столітті [41].

Особисте знайомство з багатьма членами Української Гельсінської групи, перебування з Василем Стусом у спільній камері, та майже 14 років ув'язнення в таборах суворого режиму – ось багаж досвіду, які лягли в основу його досліджень та спогадів про ті часи. Кожну деталь він дбайливо викладав у своїх книгах, статтях та інтерв'ю, щоб задокументувати історію дисидентів, яких він знав особисто [34, с. 9].

Не можемо не згадати про книгу спогадів Василя Овсієнка "Світло людей", у якій він з глибиною душі описує своїх співкамерників та інших в'язнів совісті. Це проникливі розповіді про життя та долю таких видатних постатей, як В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Марченко, О. Мешко, Є. Сверстюк, О. Тихий, М. Руденко та П. Григоренко. Для Василя Овсієнка вважав цю книгу священним боргом перед тими, хто не дочекався волі та незалежності України [22]. «Цілі покоління відходили й нічого не досягали. І я щасливий, що дожив. Мене Господь зберіг для того, щоб я засвідчив про цих людей. Цю місію я виконав», – говорив Василь Овсієнко [49].

Степан Хмара, визнаний борець за незалежність, дисидент, наголошував на винятковій ролі Василя Овсієнка. Він вважає, що найважливішим досягненням Василя Овсієнка є те, що він зумів зберегти та передати нащадкам пам'ять про своїх побратимів по неволі, зокрема про таких видатних особистостей, як Василь Стус. "Подвигом Василя Овсієнка я вважаю те, що він вивчив напам'ять всі вірші Василя Стуса на зоні і потім виніс їх на волю", – з емоціями говорив Степан Хмара. "Завдяки йому ця безцінна поезія не була втрачена для українців! Це, безсумнівно, одна з його найважливіших заслуг. Адже поезія Стуса - це загальнонаціональний скарб. Не всім дано таку добру пам'ять, як Овсієнку. Це, безперечно, була його місія!" [28].

Я, мабуть, усе життя писатиму одну книжку – «Світло людей». Раз Господь

зводив мене з багатьма світлими позитивними особистостями, то мушу засвідчити про них, щоб їхнє світло осявало якомога більше сердець. Щоб таким чином цей світ ставав світлішим", – зазначав Василь Овсієнко [22, с. 7].

Василю Овсієнку пощастило бути знайомим з багатьма видатними людьми своєї епохи. Зокрема, з Василем Стусом Овсієнко мав змогу спілкуватися протягом кількох місяців у Мордовії, у 1976–1977 роках, до того, як Стуса відправили на заслання. З Юрієм Литвином він познайомився у 1980 році під час перебування в Лук'янівській тюрмі. З Олексою Тихим він провів близько року в одній камері [25].

"Василь Овсієнко у своїй книзі дарує нам проникливі портрети учасників дисидентського руху, з якими він був знайомий особисто", – зазначив Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. Він також підкреслив, що хоча книга описує події, які відбувалися не так давно, через втрату значної кількості документів, ці події, на жаль, маловідомі широкому загалу.

Згадуючи про Василя Стуса, Василь Овсієнко з теплотою розповідав про рукописний збірник його віршів, який йому довелося бачити в таборі. "Цей зошит не мав назви, але в своїх останніх листах Василь називав його «птахом душі»", – ділився Овсієнко. Збірник містив близько ста віршів, написаних верлібром. Окремо Стус записував переклади [15]. Опираючись на власні спогади про Василя Стуса, Василь Овсієнко написав багато книг про нього: "Василь Стус у віддзеркаленнях: Спогади В. Овсієнка про В. Стуса" видана у Києві 2007 році, "Василь Стус: Поет і Громадянин: Книга спогадів та роздумів" (2013) та ін. [15; 6].

Василь Овсієнко дає високу оцінку книзі Дмитра Стуса "Василь Стус. Життя як творчість". Він визнає, що в ній зібрано багато цінних даних про Василя Стуса як про дисидента і поета. Однак, Овсієнко також зауважує, що в книзі є певні недоліки та помилки. Він шкодує, що Дмитро Стус не дописав свою роботу до кінця, тобто до смерті Василя Стуса. Проте, Овсієнко наголошує, що книга все одно залишається надзвичайно цінним джерелом інформації та свідчень, які мають велике значення. Він вважає, що присудження цій книзі Шевченківської премії є цілком обґрунтованим.

Твори Василя Овсієнка не обмежуються спогадами про українських

політв'язнів та дисидентів. Він також згадує про людей інших національностей, з якими йому довелося спілкуватися в ув'язненні. Наприклад, Овсієнко зазначає, що його коротке листування з політв'язнями інших національностей у проміжку між ув'язненнями важко назвати співпрацею. Проте, в ув'язненні вони разом з вірменами, литовцями, євреями та представниками інших народів брали участь у спільних акціях протесту. Василь Овсієнко переконаний, що розпад СРСР став результатом спільних зусиль національно-демократичних і визвольних рухів багатьох народів [10; 45].

Василь Овсієнко відзначає, що серед усіх ув'язнених з інших народів українці мали найтісніші стосунки саме з литовцями. Це пояснюється схожістю історичної долі та характерів. Також їх об'єднував досвід участі в повстаннях та спільних протестах.

Василь Овсієнко знайшов у таборі друзів серед ув'язнених з інших народів. Серед них були литовці: Відмантас Повіліоніс, Баліс Гаяускас, естонці: Март Ніклус та Енн Тарто, а також латиш Гунар Астра. Об'єднані спільним лихом, вони не здавалися і демонстрували непохитну стійкість. Зокрема, естонський політ'язень Март Ніклус та литовець Вікторас Пяткус стали іноземними представниками Української Гельсінської Групи [22, с. 235].

Серед людей, з якими спілкувався Василь Овсієнко в таборах, був Михайло Хейфец, єврейський письменник з Ленінграда. Їхні шляхи перетнулися в 17-й та 19-й зонах. Саме Хейфецу належить авторство чудових нарисів "Українські силуети", які вийшли 1983 року у видавництві "Смолоскип" обома мовами – російською та українською [58]. Василь Овсієнко ставився до Хейфеца з глибокою повагою, вважаючи його однією з найкращих людей, яких він знав (про це можна прочитати в його нарисі "Мордований союз") [12].

Восени 1992 року Василь відвідав священні для християн місця: сад Гетсиманський, Храм тіла Господнього. У Єрусалимі він мав можливість знову зустрітися з Михайлом Хейфецом. Колишні в'язні – Василь Овсієнко, Євген Пронюк, Євген Сверстюк, Михайло Хейфец, Яків Сусленський та інші зібралися в саду. Читаючи вірші Василя Стуса, вони згадували недавні часи спільних

голодувань, чаювань, та ризик поширення самвидавної літератури. Це була справжня єдність, "союз проти Імперії Зла" [12].

Окремо хочеться згадати про "козацьку матір" Василя Овсієнка – Оксану Яківну Мешко. Її історія, сповнена випробувань та незламності, стала темою для глибокої розмови з Василем Скрипкою, відомим дисидентом та на той час професором Криворізького педінституту. Їхня бесіда, що тривала три дні, була записана на аудіокасети, загальна тривалість яких сягнула чотирьох з половиною годин. Василь Овсієнко, глибоко вражений розповіддю Оксани Яківни, вирішив видати це інтерв'ю окремою брошурою. Він розшукав касети у Надії Світличної, яка на той час перебувала у Сполучених Штатах, переслухав їх та підготував до друку. Завдяки зусиллям Василя Овсієнка та фінансовій підтримці УРП, хоч і мізерним тиражем, книга все ж таки була видана, рятуючи від забуття цінні свідчення Оксани Яківни Мешко [24; 46].

"Ходимо ми поміж таких людей, а рідко хто здогадається зафіксувати їхнє слово, зазняти їх – це ж будуть неоціненні скарби нашої історії. Спасибі п. Василеві Скрипці, що він це зробив", – наголошував Василь Овсієнко [10].

Перебуваючи на етапі в Лук'янівській в'язниці у вересні 1980 року, Василь Овсієнко від Юрія Литвина дізнався про арешт Оксани Мешко. До того часу вона вже 75 діб провела в Павлівській психіатричній лікарні, де їй намагалися приписати психічну недугу. 13 жовтня 1980 року Оксану Яківну було заарештовано. Київський обласний суд, на Різдво Христове 1981 року, присудив 76-річній "особливо небезпечній державній злочинниці" ув'язнення та п'ять років заслання [46].

Оксана Мешко, справжня козацька мати, втілення сили та незламності, зуміла подолати й ці випробування. Ще в Ставках вона з впевненістю казала Василю Овсієнку: "Я ще Брежнєва переживу" (Додаток) [22, с. 289]. І життя підтвердило її слова: вона не лише пережила радянського генсека, але й багато інших викликів долі. Її невгамовна енергія вражала всіх навколо, спонукаючи до активних дій навіть тих, хто не дуже до цього прагнув [24].

Оксану Яківну Мешко поховали на Байковому кладовищі, але на жаль, не

було жодного знаку, що тут покоїться ця видатна жінка. Василь Овсієнко, порадившись з друзями, задумав видати книгу спогадів про Оксану Мешко, а кошти, зібрані від її продажу, використати на виготовлення хреста. Книга Тисяча примірників книги "Оксана Мешко, козацька матір" було До написання спогадів долучилися такі відомі українські діячі, як Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк, Михайло Горинь, Віра Лісова та Петро Розумний [24; 46].

У праці "Світло людей" Василь з глибокою повагою та захопленням розповідає про хоробрість жінок, які, попри жахливі умови радянських таборів, зберегли людську гідність і чистоту своїх душ. Серед них – Надія Світлична, Стефанія Шабатура, Ольга Гейко, Ніна Строката, Оксана Попович та Раїса Руденко [22, с. 233].

Радянська Україна 1980-х років, як і багато сторінок у нашій трагічній історії, трималася на плечах сильних жінок. "Козацькими дружинами" їх називає автор, адже саме вони – Атена Пашко, Стефанія Петраш (дружина Петра та мати Василя і Володимира Січків), Ганна Михайленко (вісім років ув'язнення в психіатричній лікарні), Леоніда Світлична, Світлана Кириченко, Михайлина Коцюбинська та інші – стали опорою та підтримкою для своїх чоловіків, які опинилися в таборах суворого режиму. Ці жінки, ризикуючи власною свободою, їздили на побачення до своїх ув'язнених чоловіків, вивозили за кордон самвидавну літературу, морально підтримували в'язнів. Їхнє страждання було ще більшим, адже кагебісти безжально шантажували не лише їх самих, але й їхніх дітей [22, с. 233].

Підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновок, що Василь Овсієнко – не просто учасник дисидентського руху, він – його літописець, збирач і зберігач безцінних свідчень про людей, які боролися проти радянського тоталітарного режиму. Спочатку його робота з поширення самвидаву, а пізніше систематизація спогадів про українське дисидентство має неоціненне значення для розуміння цієї важливої сторінки історії.

Спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів – це свідчення про цілу епоху в історії України. Його слова допомагають зберегти пам'ять про тих, хто боровся за свободу й незалежність нашої країни, і черпати натхнення в їхній

мужності та самовідданості. Майже все своє життя він віддав підвищенню свідомості суспільства про політичні репресії радянського режиму, які терпіли політв'язні. Його особисті знайомства з членами Української Гельсінської групи, зокрема з Василем Стусом та Олексою Тихим, дозволили йому стати свідком їхньої боротьби та страждань. Сидячи разом з ними в одній камері, він був свідком їхнього мужності та жертвності.

Василь Овсієнко – постать, що для української історії тісно пов'язана з трьома драматичними епізодами життя і смерті Василя Стуса: спільне ув'язнення в одній камері, трагічна загибель поета, а також його активна участь у перепохованні Стуса. Важливо також підкреслити, що Василя Овсієнка здебільшого сприймали як "ходячу енциклопедію" дисидентського руху. Його глибокі знання, щирість та безкомпромісна позиція робили його одним із найповажніших діячів того часу. Однак, маючи неабиякі таланти й лідерські якості, Василь Овсієнко цілком міг би стати й видатним політиком. Але його природна скромність та небажання публічності стали на заваді цьому.

3.2. Внесок у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму

У безкрайніх просторах колишнього Радянського Союзу, серед темряви і безжальності режиму, світиться яскравий промінь людської справедливості – Василь Овсієнко. Його ім'я стало символом непокірності, відданості і мужності в боротьбі проти тоталітарного радянського режиму.

В епоху СРСР було неможливо зафіксувати правдиву картину подій, адже її «правда» була лише в кримінальних справах. Проте, насправді і тут істина була спотворена: з одного боку була версія заарештованого, з іншого – версія слідства. Об'єктивність у таких справах відсутня. На щастя, з часів здобуття Україною незалежності люди мають можливість розповісти всю правду. Василь Овсієнко робить свій внесок у цю справу, намагаючись відновити і зберегти історію українського Руху опору другої половини ХХ століття [40, с. 151].

Василь Овсієнко – це не просто людина, яка витримала чотирнадцять років у радянських таборах суворого режиму. Це людина, яка зуміла зберегти й передати наступним поколінням пам'ять про ті часи, коли за прагнення до свободи й самоідентичності доводилося платити найдорожчу ціну. Його внесок у збереження історичної правди про українське дисидентство важко переоцінити [38]. «Пан Василь все своє життя береже пам'ять про людей, з якими він зустрівся в таборах, свідчить про них, збирає ці дані й залишає для історії. Це каторжна праця і я дуже вдячний йому за неї», – говорив Мирослав Маринович про життєву місію Василя.

"Я сам – музей", – любив повторювати Василь Васильович. Ці слова влучно описують його місію: протягом 74 років, з яких 14 він провів у концтаборах СРСР, Василь Овсієнко невтомно ділився своїми спогадами, знаннями та досвідом з молоддю. Зустрічі з учнями та студентами, відкриті розповіді про методи репресій КДБ, спогади про побратимів по боротьбі, зокрема про Василя Стуса, з яким він ділив камеру, – все це робилося з безмежною увагою до деталей, без пафосу, але з глибокою повагою до істини [38].

Сам Василь Овсієнко часто називав себе "музейним експонатом", тим не менш його справжня роль полягала в тому, щоб стати свідком історії людей, які не повинні бути забутими. Він, як живий свідок епохи, передавав цю історію наступним поколінням, щоб вони пам'ятали і ніколи не повторювали помилок минулого [16].

Діяльність Василя Овсієнка в складі Харківської правозахисної групи перетворила його на справжнього літописця дисидентського руху. Він ретельно збирав та зберігав дані про репресії, яким радянський режим піддавав Українську Гельсінську групу (УГГ) та всіх, хто не вписувався у проєктовану Комуністичною партією модель світу [28].

Для Василя Васильовича, члена Харківської правозахисної групи, збирання матеріалів про колишніх політ'язнів, проведення з ними інтерв'ю та написання біографічних довідок стало не просто справою, а його професією. Він ніби жив у тому трагічному минулому, документуючи всі свої спогади про видатних людей. Його колекція нараховувала близько 170 інтерв'ю, які були оприлюднені на сайті

Харківської правозахисної групи. Василь Овсієнко довго не міг позбутися тривожного почуття: чи не припало щось важливе пилом на полицях його пам'яті, де він так ретельно складав події, деталі, слова? [42].

"Василь Овсієнко, філолог за освітою, присвятив своє життя збереженню історичної пам'яті. Він ретельно збирав та публікував спогади, фотографії та документи, прагнучи зберегти для нащадків правдиву картину минулого. Його самовіддана праця на цій ниві викликала в мене щиру повагу, адже я сам поділяю цю пристрасть до історичних досліджень", – так Євген Захаров характеризує Василя Овсієнка [38].

Книга "Світло людей" – це збірка спогадів про дисидентів, з якими Василь мав честь бути знайомий. Він зізнавався, що ця книга стала для нього справою життя. Після публікації у 1996 році нарисів про Василя Стуса, Оксану Мешко та Юрія Литвина, у нього накопичилося багато інших текстів, які він публікував у різних виданнях. З часом матеріалу стало достатньо для ще однієї книги. Проте Василь Овсієнко вирішив не створювати нову роботу, а доповнити вже існуючу, що він і зробив у 2005 та 2007 роках [28].

Василь Овсієнко – активний популяризатор українського дисидентського руху. Його перу належить безліч публікацій на цю тему, які здобули визнання широкої аудиторії та фахівців. За свою плідну діяльність він був нагороджений численних нагород, серед яких премія ім. В. Стуса за публіцистику (2000), премія Івана Огієнка у номінації „Громадська діяльність” (2006) та орден „За заслуги” III ступеня (2005) [30]. Щоб поділитися своїми знаннями та досвідом з молодшим поколінням, Василь Овсієнко регулярно виступав з лекціями у школах та університетах, розповідаючи про життя побратимів-політв'язнів. Також Василь був частим гостем ефірів радіо та телебачення, де він ділився своїми глибокими знаннями про історію українського дисидентського руху та його значення для сучасного суспільства. Незважаючи на те, що з роками йому ставало все важче, він ніколи не відмовлявся від запрошень виступити з лекціями, поділитися спогадами про своїх побратимів.

Василь Овсієнко не лише об'єктивно описує історичні події та дії радянської

тоталітарної влади, але й дає глибокий аналіз діяльності самих дисидентів. При цьому, з властивою йому скромністю, він іноді недооцінює власну роль у цій боротьбі, прагнучи звеличити інших учасників. Така щирість та самокритичність робили його ще більш авторитетним та шанованим дослідником [30].

Це була неординарна особистість, яка відрізнялася від багатьох інших дисидентів своєю скромністю та відсутністю прагнення до лідерства. Василь був зосереджений на власній справі, роблячи свій внесок у спільну боротьбу. Важко переоцінити його внесок як редактора матеріалів про Рух опору у складі ХПГ. Він з великою відповідальністю та повагою ставився до текстів, ретельно їх опрацьовуючи та готуючи до публікації. Завдяки його праці багато цінних свідчень про дисидентський рух стали доступними для широкої аудиторії в електронному режимі та збереглися для майбутніх поколінь [16].

Василь Овсієнко часто повторював, що історія – це не просто опис минулого, а й те, як ми його інтерпретуємо та розповідаємо про нього. Саме тому він так наполегливо боровся за те, щоб історія дисидентського руху була висвітлена чесно та неупереджено.

Василь Овсієнко відіграв важливу роль у фіксації та розповсюдженні інформації про український дисидентський рух та порушення прав людини в Україні під час радянської епохи. Так, 2009 року, з нагоди 60-річчя від дня народження, Василю Овсієнку було присуджено орден князя Ярослава Мудрого V ступеня. Відповідно до Указу Президента №229/2009, ця висока нагорода була вручена йому "за визначні заслуги перед Українською державою у відстоюванні прав і свобод людини, активну правозахисну, гуманістичну і громадську діяльність" [30].

У 2010 р. Василь Овсієнко, український правозахисник та колишній політв'язень, на запрошення міжнародного форуму, мав намір відвідати село Кучино Пермської області. Там, у приміщенні колишньої радянської колонії, розміщувався Музей історії політичних репресій і тоталітаризму. Однак на кордоні російські прикордонники відмовили Василю Овсієнку у в'їзді на територію Росії. Причиною стало те, що його ім'я почало фігурувати в т. зв. "особливому списку".

Варто зазначити, що Василь перебував у цій колонії з 1981 по 1988 рік як мученик радянської репресивної системи. У 2005–2006 роках він також без проблем відвідував Росію, та очевидно, що у 2010 році причиною відмови у в'їзді стали саме ідеологічні мотиви. З великою ймовірністю, російські спецслужби стежили за діяльністю Василя Овсієнка, адже він публікував інтерв'ю з колишніми політв'язнями, писав правду про їх долю, а також гострі публіцистичні статті, де критикував російський імперіалізм як у минулому, так і в теперішньому [14].

З часів здобуття Україною незалежності Василь Овсієнко застерігав про небезпеку відродження авторитарних та імперських тенденцій у Росії. Він вважав, що демократія та Росія – поняття несумісні, і що Україні не варто очікувати на нормальні сусідські відносини з цією країною в найближчому майбутньому. Тому він вважав, що все російське несе загрозу для України [10].

Доля розпорядилася так, що 19 липня 2023 року Василь Овсієнко відійшов у засвіти саме в той час, коли українська земля знову зазнала жорстокого вторгнення – з боку рашистських загарбників. Людина, яка на власному досвіді відчула всю жорстокість радянського тоталітарного режиму, він чітко усвідомлював суть цієї нової загрози. Проте, незважаючи на це, Василь Овсієнко ніколи не втрачав віри в те, що Україна знову здолає цю Імперію зла.

Таким чином можемо зробити висновок, що Василь Овсієнко відіграв важливу роль у фіксації та розповсюдженні історій про український дисидентський рух та порушення прав людини в Україні під час радянської епохи. Василь Васильович, не шкодуючи ніколи сил, їздив по всій Україні, збираючи матеріали для своїх досліджень. Він опитував колишніх дисидентів, розшифровував їхні розповіді, ретельно збирав документи, спогади та фотографії. Ці цінні скарби ставали основою для написання біографічних довідок, що рятували від забуття історії людей, які не злякалися кинути виклик тоталітарному режиму.

Його книги, статті та інтерв'ю – це не лише історичні документи, але й щирі спогади та розповіді про людську стійкість, вірність ідеалам та незламність духу. Праця Василя Овсієнка «Світло людей» – це значний внесок у збереження пам'яті про українських дисидентів та їх боротьбу за свободу. Він не просто описував події,

а ретельно збирав і зафіксував кожну деталь – про своїх побратимів-дисидентів. Василь Овсієнко, незважаючи на свою скромність, завжди йшов поруч з титанами епохи. Він щиро вважав себе лише їхнім супутником. Розповісти про подвиги цих людей стало для нього сенсом життя. І хоча він сам не прагнув слави, його власні вчинки та самовіддача роблять його не менш величним. Його ім'я стало легендою, а його справа – заповітом для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ЗЗСО НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА

Згідно з державним стандартом базової середньої освіти, громадянська та історична освітня галузь має на меті:

1) Розвиток особистості учня: через осмислення історичних подій та сучасних явищ, а також зв'язків між ними та розумінню взаємодії глобальних, загальноукраїнських та локальних процесів.

2) Формування громадянина України: особистість зі стійкою ідентичністю та активною громадянською позицією; на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини; з визнанням цінності верховенства права та неприйняттям корупції [1].

Освіта відіграє ключову роль в становленні громадянської компетентності в учнів в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). В усі часи школа ставила перед собою завдання виховати справжнього громадянина своєї держави [3]. Тобто, навчити молоде покоління дотримуватися тих моральних норм і правил життя, які визнані в суспільстві. Тому що громадянські цінності зміцнюють країну морально, політично і економічно [65, с. 16].

Сучасне суспільство вимагає, щоб результатом системи вищої освіти був розвиток вдумливої людини із критичним мисленням, здатної до самореалізації та самонавчання впродовж усього життя. До того ж, формування свідомої особистості з повагою до загальнолюдських цінностей і розумінням викликів часу. Домінування таких цінностей у суспільстві сприятиме добробуту України. Тому це не лише педагогічне завдання, а й суспільна потреба [2].

Історія має перш за все, виховувати людину, з її особистими переконаннями, поглядами і вмінням жити в суспільстві, країні [39, с. 177]. Звідси впливають вміння дотримуватись загальноприйнятих норм і правил, поважати себе та інших, бути активним, творчим і відповідальним. У структурі історичної освіти ця група вмінь і навичок передбачає розуміння того, що перебіг історичних подій залежить

від діяльності окремих людей і передбачає готовність розв'язувати проблеми, що виникли або можуть виникнути під час історії країни в майбутньому.

Головним завданням шкільної історичної освіти є створення базових громадянських засад для усвідомлення учнями себе в історичному процесі та свідомого прийняття системи цінностей, яка визначає приналежність особистості до держави [29, с. 3]. Як вважає С. Терно, саме суспільствознавчі дисципліни, і історія зокрема, здатні прищеплювати учням позитивні цінності та сприяти загальному розвитку суспільства [55, с. 5].

Тим не менш, важливо пам'ятати, що уроки історії – це не лише вивчення подій, а й оцінка їхнього значення для країни та світу в цілому. Саме тому викладання історії слугує вихованню в учнів системи громадянських цінностей, і в цьому полягає загальноосвітня значущість предмета історії [33, с. 223].

Вивчення історії в ЗЗСО впливає на формування системи мислення, дозволяє учням вільно орієнтуватися в історичному просторі, розвиває її знання про історичний досвід і, зрештою, дає змогу правильно оцінювати сучасні політичні та соціальні процеси. Громадянська компетентність на уроках історії дає можливість зміцнити ці навички завдяки розумінню системи громадянських цінностей суспільства в історичному розвитку [53, с. 47].

Уроки історії перш за все, виховують учнів, з їхніми особистими переконаннями, поглядами і вмінням жити в суспільстві, країні [39, с. 177]. Звідси впливають вміння учнів у ЗЗСО дотримуватись загальноприйнятих норм і правил, поважати себе та інших, бути активними, творчими і відповідальними.

Одним з основних шляхів формування у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) громадянської компетентності в учнів є побудова змісту такого навчання на уроках історії. Йдеться про те, що громадянські цінності повинні пронизувати всі ланки навчально-виховного процесу (уроки, виховні та позакласні заходи, практичні заняття і т. д.). Тим не менше, визначення змісту роботи на уроках історії з формування громадянської компетентності має здійснюватися у двох напрямках: у першому, врахування морально-етичної системи суспільства; у другому, врахування вікових особливостей [54, с. 47]. Так само вчителем обираються методи

і прийоми для формування громадянської компетентності в учнів [29, с. 5].

Формування громадянської компетентності в ЗЗСО неможливо уявити без вивчення життєвої долі історичних постатей. А. Пінчук стверджує, що саме вивчення історичних постатей на уроках історії «розвивають емоційно-ціннісну сферу учнів, впливають на формування в них суспільних ідеалів та громадянських позицій». Також А. Пінчук виділяє низку причин вивчати на уроках історії біографії історичних постатей: по-перше, учні можуть ефективніше вивчати історію через призму особистості конкретної людини. Оскільки справжнього вивчення історії не може бути, без розуміння ролі людини в історії та умов, за яких вона сформувалася як особистість; по-друге, опис життя і діяльності історичних діячів та їхнього впливу на окремі події та історичний процес в цілому легше сприймаються і запам'ятовуються учнями; по-третє, вивчення життя і діяльності історичних постатей з їхніми суперечностями в контексті суспільних процесів розвиває критичне мислення та інтерес до історії як навчального предмета [43, с. 91].

Вивчення історії українського дисидентського руху в школі є цінним інструментом, який дозволяє учителю не лише знайомити учнів з важливим періодом історії ХХ століття, але й формувати в них громадянську компетентність. Зокрема, в ЗЗСО старшокласники на уроках історії вивчають теми про активізацію суспільно-політичного життя України: «Народження опозиційного руху», «Опозиційних рух», «Зростання суспільно-політичної активності громадян», практичні заняття «Феномен українського шістдесятництва» та «Українські дисиденти – виклик системі» [61; 62]. Однак, ми рекомендуємо не лише загалом вивчати дисидентський рух, але й зосередитися на ролі окремих особистостей, які зробили значний внесок у боротьбу за незалежність України. Їх історії та досягнення є цінними прикладами для сучасного покоління, адже саме завдяки їхній відвазі та самовідданості стало можливим здобути незалежність. Йдеться про відомого українського громадського діяча Василя Овсієнка. Василь Овсієнко – визначний український правозахисник, публіцист та дослідник дисидентського руху. Відомий як активний учасник Української Гельсінської групи та в'язень

сумління, боровся за свободу слова та дотримання прав людини в Радянському Союзі.

Вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка може бути цінним інструментом для формування громадянської компетентності в учнів ЗЗСО, оскільки Василь Овсієнко визначається громадянською активністю впродовж всього свого шляху: від часів свідомого студентства до останніх днів життя. Зазначимо, що в рамках шкільного навчального курсу історії не виокремлено спеціального уроку для вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка, тому вчитель може провести урок у формі позакласного заходу, щоб глибше ознайомити учнів з цією особистістю. На відміну від уроків, де зміст чітко регламентується навчальною програмою та державним освітнім стандартом, під час позакласної роботи вчитель має значно більше свободи у виборі тематики та методів роботи [33].

З метою формування громадянської компетентності учнів в ЗЗСО та поглибленого вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка, пропонуємо укладений нами план-конспект позакласного уроку на тему: «Василь Овсієнко - життя як покута». Розпочинаючи урок на тему "Василь Овсієнко – життя як покута", вчитель повинен чітко окреслити мету заняття, яка охоплює три ключові аспекти: навчальний, розвивальний та найголовніший виховний. Серед них варто виокремити такі завдання, які будуть формувати в учнів громадянську компетентність, а саме: охарактеризувати життя та діяльність видатного публіциста та дисидента Василя Овсієнка; дослідити процес формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х – 1970-х рр.; визначити роль Василя Овсієнка в шістдесятницькому та дисидентському русі; охарактеризувати періоди перебування Василя Овсієнка в радянських тюрмах і колоніях; пояснити важливість праці Василя Овсієнка «Світло людей», яка стала спогадами про політв'язнів-дисидентів і викрила політику придушення національно-культурних інтересів українського народу; визначити причини і наслідки діяльності Василя Овсієнка в Українській Гельсінській Групі; поглибити знання учнів про діяльність В. Овсієнка після здобуття Україною незалежності (1991–2023); з'ясувати, які

проблеми піднімали українські дисиденти у своїй діяльності, яким чином поширювали інформацію про тоталітарну систему в СРСР (*на прикладі самвидаву*).

На етапі актуалізації розумової діяльності учні мають пригадати знання уміння і навички здобуті на попередньому уроці. Вчитель задаючи питання учням раніше здобутих знань: «Яку епоху ми вивчаємо?», «Які характерні риси цієї епохи?», «Пригадайте, хто такі шістдесятники/дисиденти?», «Назвіть вже відомих Вам дисидентів? – робить їх базою для оволодіння новими. Як зазначає О. Пометун, з погляду психології, це дуже важливо, адже знання, отримані в контексті вже наявних, стають міцнішими та глибшими. Натомість, інформація, подана без контексту чи зв'язку з попередніми знаннями, швидко забувається [50, с. 4].

В ході уроку учні, по-перше, мають розглянути, початок діяльності В. Овсієнка в шістдесятницькому русі та зрозуміти процес формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х – 1970-х рр. Цей період життя В. Овсієнка стане для учнів прикладом про його відданість ідеям, які він спільно з іншими дисидентами підтримував, і про готовність ризикувати своїм життям для того, щоб донести до громадськості правду. Вчитель повинен наголосити, що Василь Овсієнко відігравав значну роль у поширенні самвидаву, сприяючи доступу до заборонених в СРСР творів, серед яких була і відома праця "Інтернаціоналізм чи русифікація" Івана Дзюби. Його діяльність в цьому напрямку відображала глибоку переконаність у необхідності вільного обміну ідеями та свободи слова, які є основними складовими демократичного суспільства. Далше вчитель пропонує учням письмово в зошиті визначити основні напрямки діяльності В. Овсієнка в колі шістдесятників у вигляді схеми. Складання учнями схеми в зошиті на основі тексту про дисидентський період життя В. Овсієнка буде свідчити про їх творчий підхід до навчання. Важливо навчити учнів створювати різні типи схем, особливо ті, що відображають структуру поняття за його ознаками та складовими. Ці схеми мають бути доповнені стрілками, знаками чи символами [50, с. 181].

По-друге, учні мають розглянути Василя Овсієнка як в'язня сумління. При цьому, мають чітко знати визначення цього терміну, який запропонував британський правозахисник Пітер Бененсон, називаючи так людей, засуджених за

політичні переконання в 1960-х рр. Учні можуть стати активними учасниками навчального процесу через активізацію їх пізнавальної діяльності. Наприклад, використання таких дидактичних ігор, як метод «Прес», «Займи позицію», «Мікрофон», метод «Мозковий штурм», гра «Реставратор», сприяють активізації емоційної сфери учнів, роблять пізнавальну діяльність більш цікавою та динамічною, стимулюють творчий розвиток [44]. Тому ми пропонуємо, вивчаючи В. Овсієнка як політв'язня радянських тюрем і колоній використати гру «Реставратор». Інтерактивна гра «Реставратор» має на меті тренування логічного мислення. Завданням учнів стає "відновлення" історичного «пошкодженого» тексту, на основі свідчень Василя Овсієнка про життя політв'язнів у концтаборах СРСР. Таким чином, учні формують громадянську, логічну, аксіологічну компетентність і роблять висновок, що Василь Овсієнко прагнув протистояти безправ'ю, зіткнувся з жорстокістю радянського режиму. Він відчув на собі всі жахіття радянської "виправної системи", пройшовши через найсуворіші табори, включаючи "табір смерті" в Кучино.

По-третє, в ході вивчення спогадів про інших дисидентів В. Овсієнка із його праці «Світло людей» пропонуємо використовувати роботу з джерелами.

Перед цим вчитель зазначає, що спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів є цінним джерелом інформації про події та людей, які боролися за свободу й незалежність України в другій половині ХХ столітті.

Можемо навести такі аргументи щодо користі аналізу історичних джерел чи спогадів на уроках історії:

1) історичні джерела на уроках роблять розповідь учителя більш цікавою та емоційною, а висновки – більш переконливими. Крім того, їх аналіз допомагає учням чітко уявляти історичні події та постаті, адже джерела дають можливість створити в уяві яскраві образи та картини минулого, а також відчувати атмосферу епохи.

2) Завдяки знайомству з оригінальними історичними джерелами учні мають можливість відчувати себе дослідниками, які самостійно опрацьовують нові факти, роблять висновки та формують власне бачення минулого. Це робить уроки

історії більш динамічним та захоплюючим, а також дає учням можливість по-справжньому відчувати дух епохи.

3) Учні набувають цінних навичок роботи з джерелами: вони вчаться їх читати, аналізувати, виокремлювати важливу інформацію, формулювати аргументи та оцінювати значення історичних джерел як для минулого, так і для сучасності. На уроках учні розуміють, яку важливу роль відіграють джерела в історичній науці, адже саме вони дають можливість дослідити та відтворити події минулого, а також відчувати зв'язок з людьми, які жили до нас [50, с. 146–147].

Для аналізу джерел на уроці, ми обрали спогади Василя Овсієнка із його праці «Світло людей», після чого пропонуємо учнів поділити на три групи. Кожна з них, має проаналізувати уривок зі спогадів Василя Овсієнка про одну з визначних постатей дисидентського руху (В. Стус, О. Мешко, Ю. Литвин, В. Лісовий, М. Хейфец). Після кожного джерела учні мають відповісти на запитання до нього. Завдяки груповій роботі учні мають можливість не лише отримувати нові знання з історії, але й вчитися працювати в команді, спілкуватися, дискутувати та знаходити спільні рішення проблемного питання. Це робить процес навчання більш результативним, адже учні формують цінні навички і вміння, які їм знадобляться у майбутньому, таким чином реалізуючи діяльнісний підхід [50, с. 277].

Вивчення спогадів В. Овсієнка в закладах загальної середньої освіти допоможе учням: зрозуміти повагу та героїзм дисидентів, які боролися за незалежність України; виховати почуття патріотизму та відповідальності за майбутнє своєї країни; навчитися критично мислити й відстоювати свої переконання (на прикладі особистих історій дисидентів) та зрозуміти цінність свободи і демократії, за які вони боролися протягом свого життя. Таким чином, на прикладі спогадів Василя Овсієнка, учні роблять висновок, це людина, яка зуміла зберегти й передати наступним поколінням пам'ять про ті часи, коли за прагнення до свободи й самоідентичності доводилося платити найдорожчу ціну. Його внесок у збереження історичної правди про українське дисидентство важко переоцінити

Він був літописцем дисидентського руху і саме його зафіксовані спогади та інтерв'ю є джерелом вивчення на уроках історії таких відомих дисидентів як:

В. Стус, Л. Лук'яненко, Є. Сверстюк, О. Тихий, М. Руденко та П. Григоренко. Почетверте, в ході розгляду питання на уроці про діяльність В. Овсієнка в період незалежності (1991–2023) вчитель пропонує практичне завдання – перегляд та обговорення інтерв'ю Василя Овсієнка: «Василь Овсієнко: Україна ніколи не припиняла опору тоталітарному режиму» 1 і 2 частина: (<https://soundcloud.com/user-298384833/dysydeny-vasyl-ovsiyenko>). Впровадження відеоматеріалів у процес викладання історії робить його значно інтенсивнішим. Завдяки високій інформативності навчальних фільмів, вчителю вдається за короткий проміжок часу донести до учнів значний обсяг історичних знань. Використання документальних кадрів, кінохроніки, уривків з художніх фільмів, робить процес навчання більш наочним та динамічним, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу [50, с. 195]. При аналізі даного відеоматеріалу важливо, щоб учні розуміли не лише те, що їм показують та про що розповідають, а й контекст створення цих матеріалів (Коли та де було знято відео? Як збиралися дані для відео? Як воно редагувалось та перевірялось на достовірність? Чи відображає відео точку зору авторів, чи є воно об'єктивним? Як використання певних технічних прийомів та візуальних образів впливає на сприйняття інформації?) [50, с. 198].

На етапі систематизації знань пропонуємо спочатку використати дидактичний прийом «Асоціативний кущ», запропонувавши учням по черзі називати слова та фрази, які виникають у них при згадці про Василя Овсієнка. Такі асоціації дозволять учням пригадати те, що їм вже стало відомо протягом уроку про дисидента Василя Овсієнка. До того ж, на цьому етапі вважаємо доцільно використати такі дидактичні методи як «Мозковий штурм», гра «Так/Ні» і «Займи позицію», які вміщено в *Додатку А*.

Якщо для вчителя є метою сформувати громадянську компетентність на уроці, то перш за все навчальний матеріал з історії має включати такі історичні факти, події, що передають громадянські цінності, які учні мають набути [51]. Тобто відбір історичних фактів має містити громадянський зміст. Наприклад, розповідь вчителя про діяльність представників опозиційного руху має виховувати в учнів громадянську відповідальність, забезпечити розуміння того, як ідеологічні

фактори вплинули на розвиток творчості дисидентів-шістдесятників, яким було значення їхньої громадянської позиції в суспільстві. Якраз діяльність Української Гельсінської групи, учасником якої був В. Овсієнко, виступає для учнів прикладом дотримання конституційного права на свободу, повагу до прав людини і прагненням сформувати суспільну свідомість засновану на демократичних цінностях.

Підсумовуючи урок, важливо підвести учнів до рефлексії над засвоєними знаннями. Їм потрібно подумати, що нового вони дізналися, які навички набули, як це впливає на їхні знання та світогляд, а також яким чином можна використовувати отримані знання на практиці. Цей етап допомагає учням цілісно сприйняти та систематизувати інформацію та сформувати особисте ставлення до вивченого [51, с. 195].

На домашнє завдання вчитель пропонує підготувати навчальний проєкт у групах про діяльність Василя Овсієнка. Учні мають дослідити матеріали віртуального музею «Дисидентський рух в Україні» та ознайомитися з інтерв'ю Василя Овсієнка та його спогадами про дисидентів. Інформацію використати для підготовки навчального проєкту на тему (*на вибір*): «Василь Овсієнко: літописець дисидентського руху»; «Спогади Василя Овсієнка про дисидентський рух: Василя Стуса, В. Лісового, Ю. Литвина»; «Пам'яті Василя Овсієнка: дивовижно скромний, він зробив так багато». Важливу роль у вихованні громадянської свідомості учнів відіграють проєктні методи навчання. Завдяки їм учні: набувають практичних навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій; вчать працювати в команді та співпрацювати з однокласниками; розвивають комунікативні здібності. Як додаткове завдання, на нашу думку, буде доцільно створити історичний онлайн-портрет Василя Овсієнка на платформі Classtools.

Важливість формування у ЗЗСО громадянських цінностей в учнів під час вивчення історії в наш час неабияк актуальне. Оскільки історичні уявлення про минуле впливають на формування життєвих громадянських позицій учня та повагу до громадянських і моральних норм поведінки. Тому дослідження громадянської компетентності в контексті вивчення історії має сьогодні нагальну потребу та

здатність для практичного застосування.

Вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка та його внесок у боротьбу за права людини та демократію є прикладом громадянської активності. Його активна участь у шістдесятницькому русі, поширення самвидаву, участь в УГГ, роки ув'язнення в таборах суворого режиму, – все це наповнене прикладами мужності, патріотизму, відданості своїм принципам та прагненням до справедливості Василя Васильовича Овсієнка. Його спогади про дисидентів – це не просто розповіді про минуле, це уроки стійкості, мужності й безкомпромісної любові до України. Це приклад того, як кожна людина може змінити хід історії, відстоювати національно-демократичні ідеї навіть ціною власного життя.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження було вивчено аспекти, пов'язані з громадсько-політичною діяльністю Василя Овсієнка, відомого історика українського дисидентського руху, борця за демократичні суспільні свободи. Також аналіз його мемуарів, публіцистики та загалом визначення внеску Василя Овсієнка у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму.

Для реалізації поставленої мети були отримані такі наукові результати:

1. У період з 1956 по 1966 рік Василь Овсієнко здобував середню шкільну освіту у звичайній радянській школі. Досягав непоганих успіхів, був відмінником. Школу Василь Овсієнко закінчив відмінно, з відзнакою. Основними подіями даного періоду життя Василя Овсієнка є формування моральних цінностей в родинному колі, шкільне життя, робота в колгоспі та у районній газеті, а також перша спроба вступити на філологічний факультет Київського університету.

2. 1960-і – 1970-і роки стали часом інтенсивного формування світогляду Василя Овсієнка. Василь Овсієнко відігравав значну роль у поширенні самвидаву, сприяючи доступу до заборонених в СРСР творів, серед яких була і "Інтернаціоналізм чи русифікація" Івана Дзюби. Його діяльність в цьому напрямку відображала глибоку переконаність у необхідності вільного обміну ідеями та свободи слова, які є основними складовими демократичного суспільства. Можна стверджувати, що формування світогляду Василя Овсієнка було сильно навіяне ідеями Івана Дзюби та кола шістдесятників, які пропагували критичне ставлення до існуючої дійсності та надію на зміни в рамках існуючої системи. Погляди Василя Овсієнка були схильними до ідей шістдесятників. Тому він як частина ширшого національного руху 1960–1970-х рр., рішуче обирає стати одним із представників шістдесятників.

3. Дисидентська діяльність Василя Овсієнка відіграла важливу роль у боротьбі за свободу слова та людську справедливість в умовах тоталітарного режиму радянської влади. Це свідчило про його відданість ідеям дисидентів з якими він спілкувався, і про готовність ризикувати своїм життям для того, щоб

донести до громадськості правду про СРСР. Одним із ключових аспектів формування його світогляду була його реакція на зміни в українському суспільстві. Він був свідком і активним учасником подій, що відбувалися в ті роки: від послаблення культурної цензури до травматичних подій у формі протестів та репресій. Ці події відбилися на його уявленні про СРСР та підштовхнули до боротьби за гідність та свободу кожної людини у дисидентському русі.

4. Василь Овсієнко прагнучи протистояти безправ'ю, зіткнувся з жорстокістю радянського режиму. Він відчув на собі всі жахіття радянської виправної системи", пройшовши через найсуворіші табори суворого режиму. Загалом, Василь Овсієнко був засуджений три рази в таборах суворого режиму. Перший арешт відбувся 1973 року на підставі звинувачення у розповсюдженні самвидаву, зокрема київського випуску "Українського вісника", створеного разом з В. Лісовим та Є. Пронюком. Покарання відбував у Мордовії, на 19-й та 17-й зонах. Для другого арешту КДБ сфабрикувало проти Василя Овсієнка нову кримінальну справу. 18 листопада 1978 року його затримали разом з Оксаною Мешко та Ольгою Бабич-Орловою. Після звільнення у 1980 році, як член Української Гельсінської групи, Овсієнко отримав третій строк – 10 років таборів особливо суворого режиму та 5 років заслання як "небезпечний рецидивіст" за статтею 62 ч. II. Покарання відбував у Пермських таборах – 36-ому (до 1987 року) та 35-ому.

5. Василь Овсієнко – учасник дисидентського руху, його літописець, збирач і зберігач безцінних свідчень про людей, які боролися проти радянського тоталітарного режиму. Спочатку його робота з поширення самвидаву, а пізніше систематизація даних про українське дисидентство має неоціненне значення. Спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів - це свідчення про цілу епоху в історії України. Його спогади допомагають зберегти пам'ять про тих, хто боровся за свободу й незалежність нашої країни, і черпати натхнення в їхній мужності та самовідданості. Майже все своє життя він віддав підвищенню свідомості суспільства про політичні репресії радянського режиму, які терпіли політв'язні. Його особисті знайомства з членами Української Гельсінської групи, зокрема з Василем Стусом та Олексою Тихим, дозволили йому стати свідком їхньої боротьби

та страждань. Сидячи разом з ними в одній камері, він був свідком їхнього мужності та жертвності.

6. З метою формування громадянської компетентності учнів в ЗЗСО та поглибленого вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка, ми запропонували план-конспект позакласного уроку на тему: «Василь Овсієнко – життя як покута». Вивчення життя та діяльності Василя Овсієнка може бути цінним інструментом для формування громадянської компетентності в учнів ЗЗСО, оскільки Василь Овсієнко визначається громадянською активністю впродовж всього свого шляху: від часів свідомого студентства до останніх днів життя.

Важливість формування у ЗЗСО громадянських цінностей в учнів під час вивчення історії в наш час неабияк актуальне. Оскільки історичні уявлення про минуле впливають на формування життєвих громадянських позицій учня та повагу до громадянських і моральних норм поведінки. Тому дослідження громадянської компетентності в контексті вивчення історії має сьогодні нагальну потребу та здатність для практичного застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Офіційні нормативні документи

1. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartivpovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osvitii300920-898> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

Опубліковані документи

4. Василь Лісовий. Відкритий лист членам ЦК КПРС і ЦК КП України”, “Зона”, 1984 р., ч. 8, с. 148). (Опублікований у журналі «Зона» № 8 (1994 р., також див.: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1201206776&w> (дата звернення: 11.11.2023).
5. Інформаційне повідомлення УКДБ УРСР по Житомирській області до Житомирського обкому КПУ від 31.05.1990 р. "Об обстановке в самодеятельных формированиях негативной направленности" URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/11280>
6. Протокол допиту Василя Овсієнка у справі В. Стуса від 22 серпня 1980 року. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/27531>
7. Спеціальне повідомлення Голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Федорчука Першому секретарю ЦК КПУ Шелесту. Про початок операції «Блок» – проведення обшуків та арештів дисидентів. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/27663>
8. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: Документи і матеріали. В 4 томах. (Передмова) / Харківська правозахисна

група; Упорядники Є.Ю.Захаров та В.В. Овсієнко; Худож.-оформлювач Б.Ф.Бублик. Харків: Фоліо, 2001.

9. Учетная карточка заключенного В.В. Овсиенко лагеря Пермь-35. URL: <https://www.gulag-perm36.org/base/ovsienko-vasilij-vasilevich/>

Мемуари та публіцистика

10. Аудіоінтерв'ю з В. Овсієнком. Взятє Б. Захаровим, 1997. Архів ХПГ. URL: <https://web.archive.org/web/20100319204728/http://khp.org/archive/index.php?id=1121367589> (дата звернення: 11.09.2023-20.03.2024).

11. Аудіоінтерв'ю з І. Калинцем. Взятє В. Слапчуком, 2015. с. 52–54. <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/14-0615.pdf>

12. Василь Овсієнко. Мордований союз (Овсієнко Василь. Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2 кн. Кн. I / Упорядкував автор; Худож.-оформлювач Б.Є.Захаров. Харків: Харківська правозахисна група; К.: Смолоскип, 2005. С. 300–308.

13. Василь Овсієнко: В'язень власного сумління. URL: <https://maidan.org.ua/da/2013/07/vasyl-ovsijenko-vyazen-vlasnoho-sumlinnya/> (дата звернення: 29.01.2024).

14. Василь Овсієнко: Росія має попереджати про заборону. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/07/100726_ovsiyenko_rus_oh (дата звернення: 20.03.2024).

15. Василь Стус у віддзеркаленнях. Спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса. Полтава, 2007. 192 с. <https://books.google.com/books?isbn=9668270150> (дата звернення: 03.02.2024).

16. Вступ у Гельсінську групу як акт мужності і самопожертви. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28097585.html> (дата звернення: 15.02.2024).

17. Кравченко В. Невиправний Василь Овсієнко. *Дзеркало тижня*. № 31 (710), 2008. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/nevpravniy_vasil_ovsienko.html (дата звернення: 21.11.2023).

18. Легендарний Василь Овсієнко: життя як покута [Електронний ресурс]. URL: <https://argumentua.com/stati/legendarnii-vasil-ovs-nko-zhittya-yak-pokuta> (15.11.2023).
19. Михайло Хейфец. Василь Овсієнко – мученик ГУЛАГу. *Українські силуети*. Нью-Йорк: Сучасність, 1983. С. 273–285.
20. Овсієнко В. Інтерв'ю Любомира Зеноновича Старосольського та його матері Оксани Миколаївни Старосольської. Останнє редагування 23.11.2007 р. URL: <https://museum.khpg.org/en/1195846812> (дата звернення: 20.02.2024).
21. Овсієнко В. Музей у Кучино – совість Росії. URL: <http://museum.khpg.org/1279867224> (дата звернення: 01.03.2024).
22. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика: у 2 кн. Х.: Харківська правозахисна група; К.: Права людини, 2007. Кн. 1 / упорядкував автор; худож.-оформлювач Б. Захаров. 2-ге вид., доп. 2007. 285 с.
23. Овсієнко В. Ці моторошні слова: Соловки, Сандармох... *Інформбюлетень ХПГ "Права людини"*. № 17 (172), 1999. 15–31 серпня. С. 9–12.
24. Оксана Мешко, козацька матір. До 90-ліття з дня народження. Спогади. Упорядкував В.Овсієнко. К.: УРП, 1995. С. 51–63.
25. Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі (Том II) / Упорядкували Овсієнко В. В., Олійник М. І., Півень В. Ф., Фіалко Є. Б. Донецьк: ТОВ «Поліграфічний будинок «Донеччина», 2012.
26. Повстав, бо не хотів жити в приниженні. Визначному політв'язневі Василю Овсієнку – 70 років. *Інтерв'ю*. URL: <https://novynarnia.com/2019/04/08/ovsiienko/>. (дата звернення: 20.11.2024).
27. Стус В. Твори в 6 томах, 9 книгах. Львів: Просвіта, 1994. Том 4. 469 с.

Монографії та статті

28. «Відходять титани»: у Києві попрощались з дисидентом-шістдесятником Василем Овсієнком. *Вечірній Київ*, 21 липня 2023. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/85818/> (дата звернення: 18.03.2024).

29. Баханов К.О. Механізми запровадження компетентнісного підходу в навчанні історії в школі. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2013. № 1–2. с. 3–7.
30. Захаров Б. Творець історії. Життя і доля Василя Овсієнка. *Літературна Україна*, № 16 (5304). 2009. 23 квітня. URL: <https://khp.org/1239364334> (дата звернення: 18.03.2024).
31. В'ятрович В. КГБ проти українських дисидентів. Справа «Блок». URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2011/04/11/35474/> (дата звернення: 02.12.2023).
32. Василь Овсієнко. Особистість проти Системи. До 40-річчя арештів 1972 року. *Україна молода*, 12.01.2012. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/163/0/71564#google_vignette (20.11. 2023)
33. Гупан Н., Ремех Т., Серова Г. Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі: методичні рекомендації. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 133 с.
34. Дисиденти / уклад. і передмова В. Кіпіані. Х.: Віват, 2021. 352 с.
35. До 70-ліття відомого дисидента і публіциста Василя Овсієнка [Електронний ресурс]. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/do-70-littya-vidomogo-dysyidenta-i-publicysta-vasylya-ovsiyenka> (дата звернення: 15.01.2024).
36. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Київ: Наук. думка. Т. 2 / [ред. тому О. Я. Лисенко, упоряд. та прим. І. С. Романченка і В.В.Лисенко]. 1970. 592 с.
37. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). / Харківська правозахисна група; Худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2003. С. 129.
38. Захаров Є. Пам'яті Василя Овсієнка: дивовижно скромний, він зробив так багато. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/pamyati-vasylya-ovsiyenka-litopysets-dysydent-stva/32511736.html> (дата звернення: 05.03.2024).

39. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості: Монографія* / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничка Чернівці: Зелена Буковина, 2011. С. 14–36.
40. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80 років. К.: Либідь, 1995. 221 с.
41. Коваль Р. Вклоняюсь Василеві Овсієнку. URL: <https://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/5041-vkloniaius-vasylevi-ovsiienku.html> (дата звернення: 20.03.2024).
42. Коціра Х. Дисиденти: спецпроект. URL: <https://dysydeny.localhistory.org.ua/> (22.04.2024).
43. Моцак С. І. Вивчення історичних постатей на уроках Всесвітньої історії в старшій школі. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2019. С. 89–93.
44. Моцак С. І. Підготовка майбутнього вчителя історії до організації позаурочної роботи учнів ліцею. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19900/1/51_MOTsAK.pdf (дата звернення: 29.04.2024).
45. Овсієнко В. Правозахисний рух в Україні (середина 1950-х – 1980-і роки) (Вступна стаття до видання: Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: В 4 т. Т. 1.: Особистості / Харківська правозахисна група; Упорядник Є.Ю.Захаров; Харків: Фоліо, 2001.
46. Оксана Мешко. Не відступлюся! До 100-річчя з дня народження / Харківська правозахисна група; Упорядкували В.В.Овсієнко та О.Ф.Сергієнко. Художник-оформлювач Б.Захаров. Харків: Фоліо, 2005. 344 с.
47. Перша хвиля арештів 1965 р. Дисидентський рух в Україні. Сайт учасників УГС та Харківської правозахисної групи. URL: <http://museum.khpg.org/1162386400> (дата звернення: 20.12.2024).
48. Позняк-Хоменко Н. «Бо горстка нас, малесенька щопта»: відомий правозахисник і публіцист Василь Овсієнко відзначив своє 70-річчя [Електронний

ресурс]. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3445/188/132311/> (дата звернення: 28.03.2024).

49. Помер Василь Овсієнко: політв'язень, що все життя збирав докази репресій СРСР проти українських дисидентів [Електронний ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63971479> (20.04.2024).

50. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К: Генеза, 2006. 328 с.

51. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. URL: http://www.histlab.edukit.kiev.ua/Files/downloads/KR_m_1.PDF (дата звернення: 20.03.2024).

52. Сорока М. Шлях болю, надій і віри Василя Овсієнка. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3739357-slah-bolu-nadij-i-viri-vasila-ovsienka.html> (дата звернення: 01.12.2024).

53. Терно С.О. Гра цінностей в освіті: де миє та куди варто рухатись? *Історія в рідній школі*. 2019. № 7–8. С. 45–49.

54. Терно С.О. Нові підходи у вивченні історії: прогрес в науці чи шлях в нікуди? *Історія в школах України*. 2003. № 1. С. 45–49; № 2. С. 45–51.

55. Терно С.О. Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках історії. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. № 4. Бердянськ: БДПУ, 2008. С. 5–13.

56. Тинченко Я. Світло людини. Пам'яті Василя Овсієнка. URL: <https://tyzhden.ua/svitlo-liudyny-pam-iati-vasyilia-ovsienka/> (дата звернення: 20.03.2024).

57. Українські силуети / М. Хейфец. [Нью-Йорк]: Сучасність, 1983. 288 с.

58. Хейфец М.Р. Українські силуети. Харків; ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 328 с.

59. Хранитель пам'яті. Про політв'язня і літописця дисидентства Василя Овсієнка. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ovsienko-70-dysydeny-represii-kgb/29867699.html> (дата звернення: 18.02.2024).

60. Шістдесятники: дисидентський рух чи національно-визвольна боротьба?. URL: <https://maidan.org.ua/arch/pressk/1269359834.html> (дата звернення: 05.03.2024).

Підручники та навчальні програми

61. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Літера ЛТД, 2019. 288 с.

62. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Історія України. Всесвітня історія. 5–11 класи: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>.

Енциклопедичні видання

63. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина 1. Харків: Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. 1–516 с.; Частина 2. 517–1020 с.

64. Овсієнко Василь Васильович. *Енциклопедія Сучасної України*. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-74762>.

Кваліфікаційні роботи

65. Кострюков С. В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.10 / С. В. Кострюков. К. 2004. 17 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект позакласного заходу з історії України

Тема: «Легендарний Василь Овсієнко – життя як покута»

Мета:

навчальна:

- охарактеризувати життя та діяльність видатного публіциста та дисидента Василя Овсієнка; дослідити процес формування світогляду Василя Овсієнка у 1960-х - 1970-х рр. /*інформаційна, аксіологічна, громадянська, особиста*
- визначити роль Василя Овсієнка в шістдесятницькому та дисидентському русі; /*аксіологічна, інформаційна*
- охарактеризувати періоди перебування Василя Овсієнка в радянських тюрмах і колоніях; /*інформаційна, громадянська*
- пояснити важливість праці Василя Овсієнка «Світло людей», яка стала спогадами про політв'язнів-дисидентів і викрила політику придушення національно-культурних інтересів українського народу; /*аксіологічна, інформаційна, громадянська*
- проаналізувати спогади Василя Овсієнка про українських дисидентів (*робота з джерелами*); /*аксіологічна, інформаційна, логічна*
- визначити причини і наслідки діяльності Василя Овсієнка в Українській Гельсінській Групі; /*громадянська, особиста*
- поглибити знання учнів про діяльність В. Овсієнка після здобуття Україною незалежності (1991-2023); / *інформаційна, аксіологічна*
- з'ясувати, які проблеми піднімали українські дисиденти у своїй діяльності, яким чином поширювали інформацію про тоталітарну систему в СРСР (*на прикладі самвидаву*) ; /*інформаційна*
- розкрити причини активізації опозиційного руху у другій половині 60-х – на початку 70-х років; (*метод «Мозковий штурм» + аналіз джерел + метод «Займи позицію»*); /*інформаційна, логічна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (*метод «Прес» + тестування*); / *логічна*
- розвивати вміння встановлювати хронологічну послідовність подій, що відображають хронологію дисидентства, і діяльність в ньому Василя Овсієнка (*вправа «Відтвори послідовність»*); /*хронологічна*

- формувати вміння характеризувати історичні постаті (*В. Овсієнко, В. Стус, В. Лісовий, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, П. Григоренко, М. Руденко, Є. Сверстюк*); /аксіологічна
- розвивати вміння аналізувати історичні факти (*на основі відеоматеріалу про УГГ «Українська гелісінська група. Як все починалося» + аналіз відео «Василь Овсієнко: «Україна ніколи не припиняла опору тоталітарному режиму»: <https://soundcloud.com/user-298384833/dysydeny-vasyl-ovsiyenko>*); /логічна, хронологічна
- розвивати навички роботи з історичними джерелами (*аналіз спогадів Василя Овсієнка про дисидентів із праці «Світло людей» та інтерв'ю*); /аксіологічна

ВИХОВНА:

- визначити внесок Василя Овсієнка у збереження та поширення інформації про рух спротиву радянському режиму; /аксіологічна, громадянська, особиста
- виховувати почуття патріотизму, осуд тоталітарної радянської антидемократичної політики, повагу і вдячність українським дисидентам за мужність в часи радянського терору (зі спогадів *В. Овсієнка про становище в'язнів у виправно-трудовій колонії суворого режиму для засуджених за «особливо небезпечні державні злочини» в с. Кучино Пермської області (РРФСР)*); /аксіологічна, громадянська, особиста
- оцінювати діяльність дисидентів, зокрема *В. Овсієнка* з позиції європейських та загальнолюдських цінностей (*на основі усних міркувань*); /аксіологічна, особиста, громадянська, інформаційна
- розвивати навички роботи з історичними світлинами (*Василь Овсієнко в Кучино з арештанською роботою та ключами від карцера, у якому загинув В. Стус*); /інформаційна, аксіологічна
- формувати почуття історичної пам'яті та гордості за репресований цвіт української нації (*перша і друга хвиля арештів української інтелігенції, + історії з життя В. Овсієнка, В. Стуса, І. Світличного, В. Чорновола, Л. Лук'яненка*); /аксіологічна
- виховувати вміння аргументувати власні судження щодо порушення прав людини в умовах тоталітарного режиму; оцінювати мету і завдання правозахисного руху, його здобутки у сфері захисту прав людини в СРСР; /громадянська, аксіологічна, інформаційна

- усвідомлювати значення самвидаву як протесту творчої інтелігенції проти терору і всеосяжного контролю держави у сфері друкованого й іншого публічного слова («Український вісник», *Інтернаціоналізм чи Русифікація?*); /аксіологічна, інформаційна
- виховувати вміння працювати в колективі (*робота в група*); /аксіологічна, особиста
- виховувати інтерес до історії («**Василь Овсієнко: літописець дисидентського руху**») /аксіологічна, особиста, громадянська

Тип уроку: вивчення нового матеріалу, формування вмінь і навичок.

Обладнання: підручник «Історія України», 11 клас, В. С. Власов, С.В Кульчицький– 2019 , праці Василя Овсієнка, зокрема «Світло людей», портрети дисидентів, відеоматеріали та інтерв'ю В. Овсієнка.

Основні дати:

- 8 квітня 1949 – народився В. Овсієнко в с. Ставки на Житомирщині
- 1968 – В. Овсієнко виготовив декілька фотовідбитків праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»
- 1972 - допомагав В. Лісовому та Є. Пронюку видати 6-й («київський») випуск «Українського вісника»
- 1973-1977 - перший арешт Василя Овсієнка за звинуваченням у проведенні антирадянської агітації і пропаганди.
- 1978-1981- другий арешт В. Овсієнка;
- 1981-1988 – третій арешт Василя Васильовича Овсієнка;
- вересень 1988 р. - увійшов до Всеукраїнської координаційної ради Української Гельсінської Спілки.
- червень 1998 р. — координатор програми Харківської правозахисної групи
- 19 липня 2023 – смерть В. Овсієнка.

Основні історичні постаті: В. Овсієнко, В. Стус, В. Лісовий, О. Мешко, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, П. Григоренко, М. Руденко, Є. Сверстюк)

План уроку

1. Початок діяльності В. Овсієнка в шістдесятницькому русі (*поширення самвидаву*).
2. В. Овсієнко – політв'язень радянських тюрем і колоній
3. Спогади В. Овсієнка про дисидентів (*В. Стуса, О. Мешко і тд.*). Праця «Світло людей»

4. Діяльність В. Овсієнка в період незалежності (1991-2023)

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	<p>Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.</p> 		
3 хв	II. Мотиваційний етап	<p>Епіграф до уроку:</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p><i>«Мене залишили живим для свідчення про найкращих людей мого часу»</i> Василь Овсієнко</p> </div> <p style="text-align: center;"><i>/аксіологічна</i></p> <p>Вчитель пропонує перегляд відеоматеріалу https://www.radiosvoboda.org/a/video-ovsienko-dysydent/29869030.html <i>/інформаційна</i></p> <p>- Сьогодні ми поговоримо про людину- яка в часи радянської тоталітарної системи мужньо виборювала право мати власну думку, відстоювала право мати власну гідність, не боялася сказати правду про життя у радянській державі. Йдеться про літописця дисидентського руху Василя Овсієнка. <i>/інформаційна, аксіологічна, громадянська</i></p> <p>Василь Овсієнко - розповсюджувач самвидаву, член Української Гельсінської Групи, політв'язень радянських концтаборів, філософ, публіцист, співробітник Харківської правозахисної групи.</p>	 <p>- Що нового ви очікуєте дізнатися про Василя Овсієнка на цьому уроці? <i>/інформаційна, аксіологічна</i></p> <p>- Хто такий Василь Овсієнко? <i>/інформаційна</i></p> <p>- У яких історичних подіях він брав участь? <i>/інформаційна, просторова</i></p>	

2 хв	IV. Актуалізаційний етап		<p>- Яку епоху ми вивчаємо?</p> <p>- Які характерні риси цієї епохи ?</p> <p>- Пригадайте хто шістдесятники/дисиденти?</p> <p>- Назвіть відомих дисидентів?</p>	/логічна, інформаційна
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p style="text-align: center;">1.</p> <p>- Васіль Васильович Овсієнко → (8 квітня 1949, село Ставки Радомишльського району Житомирської області, Українська РСР, СРСР — 19 липня 2023, м. Київ)</p> <p>✓/інформаційна</p> <p>У 1967—1972 рр. навчався на філологічному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка.</p> <p>!!! Навесні 1968 р. виготовив декілька фотовідбитків трактату І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», інтенсивно розповсюджував самвидав у середовищі студентів.</p> <p>→1972 допомагав В. Лісовому та Є. Пронюку видати VI («київський») випуск журналу «Український вісник», і «Відкритий лист членам ЦК КПРС і ЦК КП України» Лісового.</p> <p>/інформаційна, хронологічна, громадянська</p>	<p style="text-align: center;">Завдання 1.</p> <p>- Розгадайте АНАГРАМИ.</p> <p>1. НЕДИСИТДИ (дисиденти)</p> <p>2. АИВАМВСД (самвидав)</p> <p>3. РТ'НЕПОВ (інтерв'ю)</p> <p style="text-align: center;">Робота в зошиті</p> <p>- Визначте основні напрямки діяльності В. Овсієнка в колі шістдесятників</p> <p style="text-align: center;">Напрямки діяльності В. Овсієнка</p> <p style="text-align: center;">в 1960-1970 рр.</p>	/логічна, інформаційна

		<p style="text-align: center;">2.</p> <p>Василь Овсієнко був засуджений три рази в таборах суворого режиму.</p> <p>1. Перший арешт відбувся 1973 року на підставі звинувачення у розповсюдженні самвидаву, зокрема київського випуску "Українського вісника", створеного разом з В. Лісовим та Є. Пронюком. Покарання відбував у Мордовії, на 19-тій та 17-тій зонах.</p> <p>2. Для другого арешту КДБ сфабрикувало проти Василя Овсієнка нову кримінальну справу. 18 листопада 1978 року його затримали разом з Оксаною Мешко та Ольгою Бабич-Орловою.</p> <p>3. Після звільнення у 1980 році, як член Української Гельсінської групи, Овсієнко отримав третій строк - 10 років таборів особливо суворого режиму та 5 років заслання як "небезпечний рецидивіст" за статтею 62 ч. II. Покарання відбував у Пермських таборах - 36-ому (до 1987 року) та 35-ому.</p> <p style="text-align: center;">3.</p> <p>☞ Правозахисника та колишнього радянського політв'язня Василя Овсієнка називають літописцем українського дисидентського руху.</p> <p>✓ /інформаційна, аксіологічна</p> <p>За роки після звільнення він усі свої спогади та дослідження виклав у численних книгах, статтях, інтерв'ю, аби передати ці історично важливі знання наступним поколінням.</p>	<p>- Прочитайте, як описує діяльність В. Овсієнка студентських часів, укр. письменник В. Шкляр:</p> <p><i>«Я Василя Овсієнка знаю з 1968 року, коли я вступив в університет Тараса Шевченка, а Василь був курсом старше. Він до читальної зали буквально біг. І не виходив з неї, коли всі розважались. Василь нас багато чому навчив, скажімо, коли співають зі сцени «Заповіт» Тараса Шевченка, треба всім підводитись. Для нас, сільських хлопців та дівчат — це було новим. А потім, після повернення із заслання вже, Василь надрукував першу книгу «Світло людей», — розповів Василь Шкляр.</i></p> <p>Запитання:</p> <p>- Чи можна стверджувати, що саме в студентські роки Василь Овсієнко став на шлях критичного ставлення до того, що відбувалось з правами людини у радянському союзі?</p> <p style="text-align: center;">Гра «Реставратор»</p> <p>- Схарактеризуйте арешти В. Овсієнка, використовуючи додаткові слова.</p> <p>« Перший арешт відбувся ___ р. на підставі звинувачення у розповсюдженні самвидаву, зокрема _____ випуску "Українського вісника", створеного разом з ___ та Є. _____. Для другого арешту КДБ сфабрикувало проти Василя Овсієнка нову кримінальну справу. 18 листопада 1978 року його затримали разом з ___ та _____. Після звільнення у 1980 році, як член_____, Овсієнко отримав третій строк - 10 років таборів</p>	<p>/логічна, аксіологічна інформаційна</p> <p>/аксіологічна, логічна, громадянська</p> <p>/логічна, аксіологічна Громадянська інформаційна</p>
--	--	--	---	--

!!! Книга спогадів В. Овсієнка "Світло людей", у якій він описує своїх співкамерників та інших в'язнів сумління. Це проникливі розповіді про життя та долю таких видатних постатей, як В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Марченко, О. Мешко, Є. Сверстюк, О. Тихий, М. Руденко та П. Григоренко.

РОБОТА З ВІДЕОМАТЕРІАЛОМ

Василь Овсієнко про Василя Стуса

<https://www.radiosvoboda.org/a/30145844.html>

В. Овсієнко вважав цю книгу священним боргом перед тими, хто не дочекався волі та незалежності України.

✓ **"Цілі покоління відходили й нічого не досягали. І я щасливий, що дожив. Мене Господь зберіг для того, щоб я засвідчив про цих людей. Цю місію я виконав",** - говорив Василь Овсієнко.

особливо суворого режиму та 5 років заслання як "небезпечний рецидивіст" за статтею 62 ч. II.
Додаткові слова: **О. Мешко та Ольга Бабич-Орлова, 1973, київського, 1980, УТГ, львівського, В. Лісовий та Є. Пронюк,**

Робота з джерелами

Спогади В. Овсієнка про утримання політв'язнів в радянських концтаборах

«Камерне утримання само по собі тяжке, бо не стає повітря і руху. Фактично це був не табір, а тюрма з наджорстоким режимом утримання. Прогулянки нам дозволялося годину на добу в оббитому бляхою дворику 2 на 3 метри, заснованому згори колючим дротом, а на помості — наглядач. З наших камер було видно тільки огорожу за 5 метрів від вікна і трошки неба. Огорож різного типу сім, у тому числі під напругою, в периметрі заборонена зона становила 21 метр. Харчування наше коштувало 24–25 рублів на місяць (у Мордовії — 19–23, але тут уже був II пояс цін). Вода іржава та смердюча. Ми стрижені, як належиться рабам ще з часів Стародавнього Єгипту, увесь наш одяг зі смугастої тканини»

- Які емоції викликали у вас спогади Овсієнка?

- Які були найжорстокіші аспекти життя в концтаборах, описані Овсієнком?

- Як Овсієнко описує фізичні та психологічні страждання в'язнів?

/аксіологічна,
інформаційна,
громадянська

/аксіологічна,
особиста

4.

✓ У вересні 1988 р. увійшов до Всеукраїнської координаційної ради УГС.

**Робота з відеоматеріалом(1хв 20с)
Українська гельсінська група. Як все
починалося**

<https://www.youtube.com/watch?v=LKcwwBjHTMU>

/інформаційна, аксіологічна

16 липня 1989 р. обраний головою Житомирської філії УГС.

У листопаді 1989 р. — учасник експедиції з перепоховання Василя Стуса, Олексі Тихого та Юрія Литвина.

30 квітня 1990 р. призначений секретарем УРП з видавничих справ. З 1 травня 1997 по 29 квітня 2001 — заступник голови Республіканської християнської партії.

З червня 1998 р. — координатор програми Харківської правозахисної групи, поповнює електронний архів ХПГ біографічними довідками та інтерв'ю колишніх політв'язнів.

Співголова Українського комітету «Гельсінкі-90». З 1999 р. організовує експедиції на Соловецькі острови та в урочище Сандармох — на місце загибелі тисяч бранців т. зв. «Соловецького етапу»: Леся Курбаса, Миколи Зерова та інших.

/інформаційна, хронологічна, громадянська

Робота з історичними світлинами

**Фото з архіву Василя Овсієнка часів
переслідування в СРСР**

- Як Овсієнко та інші в'язні намагалися зберегти людську гідність у цих нелюдських умовах?

/аксіологічна

РОБОТА В ГРУПАХ

- Проаналізувати спогади В. Овсієнка про дисидентів:

1 ГРУПА: Опрацювати спогади В. Овсієнка про **В. Стуса**.

«Стуса особливо почали «пресувати» з 1983 року. Одного разу я чув, як Стус розмовляв з катівом Ченцовим Володимиром Івановичем:

– Кажете, що поклали мої рукописи в склад за зоною. Та я знаю, що ви хочете, щоб від мене нічого не залишилося, як я загину... Я вже не пишу свого, тільки перекладаю. То дайте мені можливість хоч щось завершити...<...> У лютому 1983 року Стуса запроторили в одиночку на рік. Коли він вийшов звідти, то нас із ним звели у 18-й камері десь на півтора місяця. Я перечитав його саморобний грубий зошит у блакитній обкладинці (без назви) з кількома

*/логічна,
аксіологічна*

*/аксіологічна,
логічна,
громадянська,
особиста*

десятками віршів, написаних верлібром, та зошит у клітинку з перекладами ІІ елегій Рільке».

- Як ви думаєте, чому Овсієнко вирішив поділитися своїми спогадами про Стуса?

- Яким чином поезія Стуса сприяла національному самоусвідомленню українців?

2 ГРУПА: Опрацювати спогади В. Овсієнка про О. Мешко (з інтерв'ю)

«Ото до другого арешту я дочекалася, не сподіваючись, бо мене реабілітували по приїзді до Києва через два місяці. Я була реабілітована, і я думаю: «Ну, лед тронувся, река поїде». А тут шістдесяті роки, я була щасливою, я рада, що дожила до шістдесяти років, я рада, що познайомила з такими цікавими людьми, в першу чергу з Надією Світличною. Надія Світлична мені багато в чому допомогла, бо я вся поринула в свій побут, у сімейні ті обов'язки, а Надійка, чи бажала того, чи не бажала, але вона запрошувала мене на різні, як то кажуть, заходи шістдесятників. Я там побачила цілу низку людей, які мені стали дуже милими, дуже

/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста

			<p><i>симпатичними, дуже дорогими. Зустрічі ті, знайомства ті – то були для мене свята. Я відродилася. Новий час вимагав нового, я на нього чекала»</i></p> <p>- Яким чином О. Мешко намагалася висвітлювати правду та боротися за справедливість? Які ризики вона брала на себе, займаючись своєю діяльністю?</p> <p>3 ГРУПА: Опрацювати спогади В. Овсієнка про М. Хейфеца.</p> <p><i>«Знаючи і глибоко розуміючи поезію, Хейфец зумів прочитати у віршах Бродського те, що в них лише проступало: чехословацькі події 1968 року. Кілька розмов, кілька записів — і маєш термін 4 роки ув'язнення та 2 роки заслання. Але такий поворот долі Хейфец сприйняв як творче відрядження, як щасливий шанс для письменника: до рук пливе неоціненний матеріал! Тільки треба його випробувати на собі.. Він мав необачність сказати про це слідчому, через що в таборах за ним стежили особливо пильно. Ходив ото собі пан Михайло попідтинню у вільний від роботи час, запхавши руки в рукава бушлата»</i></p>	<p><i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i></p>
--	--	--	--	--

			 <p>Перегляд та обговорення інтерв'ю Василя Овсієнка</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Василь Овсієнко: «Україна ніколи не припиняла опору тоталітарному режиму» 1 частина: https://soundcloud.com/user-298384833/dysydeny-vasyl-ovsiyenko 2. Василь Овсієнко: «Україна ніколи не припиняла опору тоталітарному режиму» 2 частина: https://soundcloud.com/user-298384833/dysydeny-vasyl-ovsiyenko 	<p><i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i></p>
5 хв	VI. Систематизація знань		<p>Метод «Асоціативний куш» - Що у Вас асоціюється з постаттю Василя Овсієнка? (у вигляді схеми)</p> 	<p><i>/логічна, аксіологічна</i></p>

			<p style="text-align: center;">Гра «Так/Ні»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чи народився Василь Овсієнко на території Житомирщини? + 2. Чи правда, що Василь Овсієнко у студентські роки поширював самвидав? + 3. Василь Овсієнко допомагав видати 6 випуск (київський) «Українського вісника»? + 4. Чи працював Василь Овсієнко вчителем філософії? – (ні, укр. мови і літератури) 5. Василь Овсієнко відбув покарання у таборах суворого режиму 10 років? – (ні, 13,5) 6. Василь Овсієнко сидів в одній камері з Василем Стусом? + 7. Перший раз В. Овсієнка арештували на 20-ту річницю смерті сталіна? + 8. Місія життя В. Овсієнка збирати і зберігати свідчення про дисидентів? + 9. Вдруге на В. Овсієнка відкрили кримінальну справу за нібито відірвані два гудзики міліціонеру? + 10. В. Овсієнко не застав повномасштабне вторгнення рф в 2022? - 	<p><i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i></p>
3 хв	VII. Висновки	<p>- Василь Овсієнко народився 8 квітня 1949 року в селі Ставки Радомишльського району Житомирської області. /інформаційна, хронологічна</p> <p>У 1967–1972 роках навчався на філологічному факультеті Київського університету. Навесні 1968 року виготовив декілька фотовідбитків роботи Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Розповсюджував український самвидав у</p>	<p style="text-align: center;">Метод «Займи позицію»</p> <p><i>«Дисидентство існувало й існує в кожній країні, але, на відміну від демократичних країн, у тоталітарних воно існує поза законом, тобто не має ні фактичного, ні юридичного права на існування та суспільне самовизнання» (Ю. Литвин, член Української Гельсінської групи).</i></p> <p>Прокоментуйте це твердження. Як Ви розцінюєте діяльність дисидентів в Україні: Позиція 1: з позиції влади?</p>	<p><i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i></p>

		<p>середовищі студентів. / <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i></p> <p>Уперше за звинуваченням у антирадянській агітації та пропаганді був заарештований у березні 1973 року. / <i>інформаційна, хронологічна</i></p> <p>-Загалом Василь Овсієнко відбув за ґратами за свої переконання 13,5 років.</p> <p>У вересні 1988 Василь Овсієнко увійшов до Всеукраїнської координаційної ради Української Гельсінської групи, очолив Житомирську філію організації. / <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i></p> <p>- І ще один обов'язок він вважав для себе священним: розповідати нашому суспільству про національно-визвольний рух в Україні та його видатних представників. Постійні Овсієнкові виступи на телебаченні й радіо, публікації в періодичних виданнях, серія його книг відкривали українцям справжню історію цього руху, бо належали людині, яка була його безпосереднім активним учасником.</p> <p><i>/інформаційна, хронологічна, аксіологічна, громадянська, особиста</i></p>	<p>Позиція 2: " Суспільства" ?</p> <p>Позиція 3: Ваших особистих переконань? Свою точку зору аргументуйте.</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>- Яке з тверджень, на вашу думку, правильне і чому"</p> <p>I. Діяльність дисидентів є важливою складовою українського визвольного руху в боротьбі за незалежність України.</p> <p>II. Діяльність дисидентів не мала істотного впливу на процес здобуття Україною незалежності.</p> <p>- Сформулюйте висновок про причини трансформації українського визвольного руху від формату збройної боротьби до легітимної громадсько-політичної діяльності. Порівняйте рушійні сили обох процесів.</p> <p style="text-align: center;">Мозковий штурм</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Чи сприяла діяльність УГГ дотриманню прав людини в Україні? ○ Чому учасники організації ставили за мету домогтися, щоб відносини між Особою та Державою ґрунтувалися на принципах Декларації прав людини? Чому ця ідея мала велике значення для зміни сусп.-політ. життя у СРСР? 	<p><i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i></p>
--	--	--	---	--

			<ul style="list-style-type: none"> ○ Чому члени УГГ наголошували на потребі окремого представництва України в міжнародних заходах? ○ Чому влада, переслідуючи членів УГГ, інкримінувала їм кримінальні злочини? ○ У чому, на вашу думку, полягає історичне значення УГГ? 	
1 хв	VIII. Домашнє завдання		<p style="text-align: center;">Проект у групах:</p> <p>- Підготувати навчальний проект про діяльність Василя Овсієнка: Знайдіть у мережі Інтернет матеріали віртуального музею «Дисидентський рух в Україні» та ознайомтеся з інтерв'ю Василя Овсієнка та його спогадами про дисидентів. Використайте інформацію з названих джерел для підготовки навчального проекту «Василь Овсієнко: літописець дисидентського руху».</p> <p style="text-align: center;">ДОДАТКОВО.</p> <p>1. Створити історичний онлайн-портрет Василя Овсієнка на платформі https://www.classtools.net/FB/home-page</p>	<i>/аксіологічна, логічна, громадянська, особиста</i>

Родина Овсієнків

Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739357-slah-bolu-nadij-i-viri-vasila-ovsienka.html>

З однокурсницями філологічного факультету

Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739357-slah-bolu-nadij-i-viri-vasila-ovsienka.html>

Знімки з кримінальної справи

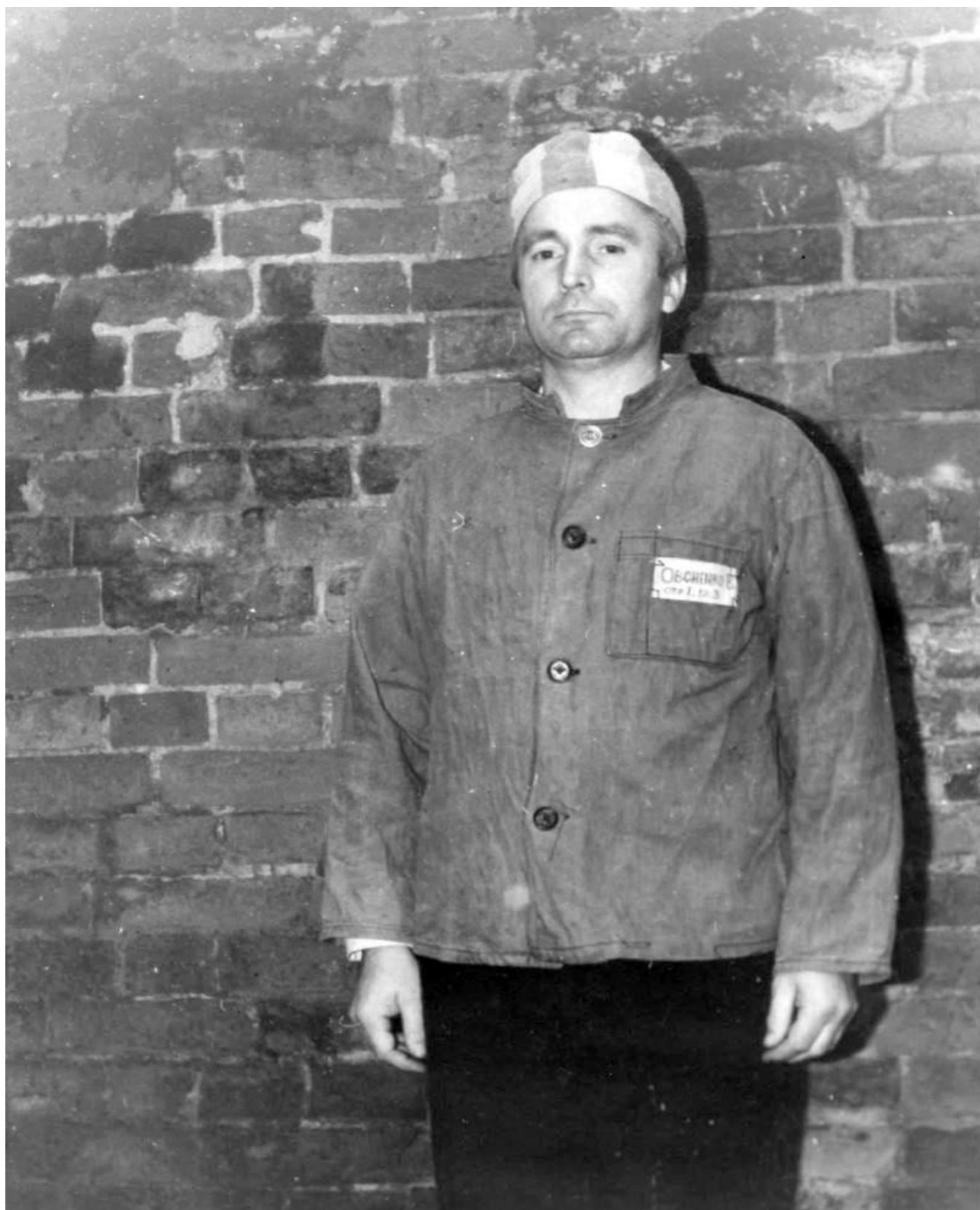
Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739357-slah-bolu-nadij-i-viri-vasila-ovsienka.html>

В'язень суворого режиму. 1979

Джерело: <https://khpg.org/1239364334>

Понад 13 років у тюрмі

Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739357-slah-bolu-nadij-i-viri-vasila-ovsienka.html>

Василь Овсієнко в Кучино з арештанською роботою та ключами від карцера, у якому загинув Василь Стус

Джерело: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/do-70-litty-vidomogo-dysydenta-i-publicysta-vasylya-ovsiyenka>

Василь Овсієнко на мітингу

Джерело: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/do-70-littya-vidomogo-dysydenta-i-publicysta-vasylya-ovsiyenka>

Василь Овсієнко на презентації книги "Світло людей"

Джерело: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/do-70-litty-vidomogo-dysydenta-i-publicysta-vasylya-ovsiyenka>